

تحلیل محتوای کیفی مفهوم آزادی در منظومه‌ی فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای

میثم قهرمان^۱

چکیده

مقاله‌ی حاضر با دغدغه‌ی پاسخ به دو سؤال اصلی نوشته شده است: نخست، مفهوم آزادی در منظومه‌ی فکری آیت‌الله خامنه‌ای از چه جایگاهی برخوردار است؟ دوم، آیا در طول تاریخ، مفهوم آزادی در اندیشه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای دچار گسست معنایی شده است؟ جهت پاسخ به این سؤالات از روش تحلیل محتوای کیفی بهره برده‌ایم. به بیان دقیق‌تر، ابتدا به کدگذاری کیفی واحدهای معنا (که از بیانات ایشان از دهه‌ی ۶۰ تاکنون جمع‌آوری شده بودند) پرداختیم، سپس آن‌ها را در قالب یازده مقوله و در دو تم اصلی که عبارتند از «آزادی واقعی برای ایجاد جامعه‌ای قوی و تمدن‌ساز، عنصری ضروری است» و «لزوم برخورداری از بینش و رویکرد انقلابی در مواجهه با آزادی تاکتیکی غرب» تفسیر و طبقه‌بندی کردیم. همچنین، براساس یافته‌های حاصله از تحلیل محتوای کیفی مفهوم آزادی (تاریخ کدهای به‌دست‌آمده) به این نتیجه دست یافتیم که گسست خاصی در باب این مفهوم در اندیشه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای رخ نداده است، با این‌وجود از میانه‌ی دهه‌ی هفتاد به بعد که فضای بیشتری برای طرح مفهوم آزادی فراهم شده است، ایشان کوشیده‌اند تا در بیاناتشان جزئیات نظری بیشتری را در باب این مفهوم تشریح کنند.

کلیدواژه‌ها: آیت‌الله خامنه‌ای، مفهوم آزادی، تحلیل محتوای کیفی، مقوله، تم.

۱. استادیار پژوهشی گروه مطالعات تاریخی انقلاب اسلامی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ایران.

meisam.ghahreman@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۵

(۱) مقدمه

مفهوم «آزادی» مفهومی بسیار مناقشه‌برانگیز است تا جایی که آیزایا برلین از آزادی دویست تعریف بیان می‌کند (برلین، ۱۳۶۸: ۲۳۶). این مفهوم معمولاً در کنار مفاهیم دیگری نظیر قانون، عدم بندگی، استقلال نظری و عملی، رهایی، اختیار، اراده‌ی آزاد، قدرت انتخاب و فقدان موانع در راه تحقق آرزوها تعریف می‌شود.

به‌طور کلی، در پیش از دوره‌ی رنسانس و عصر روشنگری مفهوم آزادی معمولاً ذیل مفاهیمی نظیر فضیلت، اعتدال یا ایمان قرار می‌گرفت و در کانون مباحث فکری قرار نداشت. بدین ترتیب، تا قبل از رنسانس، امکان اندیشیدن به موضوعاتی نظیر قرارداد اجتماعی و فردگرایی (آن گونه که در عصر مدرنیته رواج پیدا کرده بودند) نیز وجود نداشت. پس از رنسانس به‌ویژه در قرون نوزدهم و بیستم به‌تدریج اندیشه‌های لیبرالی توانستند منظومه‌ی فکری غالبی را به‌واسطه‌ی برداشتی خاص از مفهوم آزادی شکل دهند و بدین ترتیب، دامنه‌ی نفوذ خود را در میان دانشگاهیان، روشنفکران و حتی صاحب منصبان ایرانی (از مشروطه تاکنون) به‌طور چشمگیری گسترش دادند. بدیهی است که چنین اتفاقی برای انقلابی که آرمانش نظام‌سازی و تمدن‌سازی از مسیر تدقیق مفهومی مفاهیمی مانند آزادی براساس اندیشه‌های اصیل اسلامی و همچنین، عدم پیروی کورکورانه از مبانی نظری و فلسفی شرق و غرب است، اتفاق خوشایندی محسوب نمی‌شود.

به‌عبارت‌دیگر، آنچه در سال‌های پس از انقلاب معمولاً در گفتار و رفتار روشنفکران، دانشگاهیان و مسئولان ایرانی مشاهده می‌شود، یا پذیرش و اقباع‌شدگی‌شان در مفهوم آزادی آن گونه که در دستگاه‌های فلسفی و اندیشه‌ای غربی و شرقی به‌کار می‌رود، است یا در بهترین حالت، کشیدن روکشی اسلامی روی مفاهیم مذکور، به‌گونه‌ای که طبق قرائت اسلامی ایشان، رد پای آزادی غربی و شرقی در اسلام نیز قابل مشاهده است. بی‌تردید از چنین رویکردی نباید انتظار نظام‌سازی یا تمدن‌سازی اسلامی را داشت زیرا حصول چنین هدفی از یکسو، مستلزم اندیشیدن مطابق معیار و اصول اسلامی درباب مفاهیم کلیدی‌ای است که در زندگی انسان‌ها نقش قابل‌توجهی را ایفا می‌کنند؛ مفاهیمی نظیر آزادی و ازسوی‌دیگر، نیازمند برقراری نسبتی درخور میان این مفاهیم کلیدی است.

براین‌اساس، جهت مقابله با دستگاه‌های فلسفی و نظری غربی و شرقی باید سراغ منابع دست اول اسلامی و همچنین اندیشمندان و روشنفکران اصیل اسلامی رفت. بدون شک، یکی از نمونه‌های بارز این گروه از اندیشمندان و روشنفکران آیت‌الله خامنه‌ای است که هم تأملات زیادی درباب مفهوم

آزادی انجام داده‌اند و هم به‌عنوان رهبر انقلاب و جمهوری اسلامی درگیری‌های قابل‌توجهی با مسائل عملی سیاست داشته‌اند. بنابراین، با این امید که بتوان از یافته‌های این تحقیق در پیمودن مسیر تمدن‌سازی نوین اسلامی بهره برد، در این نوشتار می‌کوشیم ابتدا به این پرسش پاسخ دهیم که مفهوم آزادی برای آیت‌الله خامنه‌ای از چه جایگاهی برخوردار است و چگونه می‌توان به توضیح این مفهوم نزد ایشان پرداخت؟ سپس در پی پاسخ به این سؤال کلیدی خواهیم بود که آیا مفهوم آزادی در طول دوران رهبری آیت‌الله خامنه‌ای دچار تغییرات بنیادینی در اندیشه‌ی ایشان شده است یا خیر؟ گفتنی است برای دستیابی به هدف مذکور ابتدا چارچوب روشی مقاله (تحلیل محتوای کیفی) تشریح و مراحل انجام کار توضیح داده می‌شود. سپس به تحلیل محتوای کیفی مفهوم آزادی نزد آیت‌الله خامنه‌ای خواهیم پرداخت و در انتها براساس مقولات حاصل‌شده و تاریخ‌کدهایی جای‌گرفته ذیل مقولات، به بررسی این سؤال خواهیم پرداخت که آیا مفهوم آزادی در منظومه فکری مقام معظم رهبری دچار تغییرات بنیادینی شده است یا خیر؟ اگر چنین است چگونه می‌توان این سیر تحول را توضیح داد. به‌بیان دقیق‌تر، در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی هم برای فهم جایگاه آزادی نزد آیت‌الله خامنه‌ای و هم برای بررسی سیر تحول این مفهوم نزد ایشان بهره خواهیم برد به‌طوری‌که چنان‌چه تاریخ‌کدهای اختصاص‌داده‌شده به بیانات آیت‌الله خامنه‌ای که ذیل یک مقوله جای‌گرفته‌اند، مربوطه به دوره‌ی خاصی باشد می‌توان نتیجه گرفت که این مقوله‌ی مفهوم آزادی در این دوره‌ی خاص، ذهن ایشان را بیشتر درگیر خود کرده است.

۲) چارچوب روشی (تحلیل محتوای کیفی)

۲-۱) روش تحلیل محتوا: گذار از کمی‌گرایی به رویکرد کیفی

تحلیل محتوا به‌منزله‌ی تکنیکی علمی عمدتاً در قرن بیستم رایج شد. می‌توان دو رویکرد کمی و کیفی را در تحلیل محتوا از یکدیگر متمایز کرد. برلسون در تعریفی کمی از تحلیل محتوا آن را تکنیکی پژوهشی برای توصیف عینی منظم و کمی محتوای آشکار پیام می‌داند. شرط «عینی^۱» و «منظم^۲» بودن تکنیک، مشمول شرط تکرارپذیری است. تکرارپذیری یک فرآیند^۳ مستلزم آن است که

---

۱. objective

۲. systematic

۳. process

۳۲ ..... دو فصلنامه «جستارهای انقلاب اسلامی»، سال سوم، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۴۰۰
قواعد^۱ حاکم بر آن صریح و روشن بوده، برای همه واحدهای تحلیل به طور یکسان قابل اعمال باشد
(کرپیندورف، ۱۳۷۸: ۲۶).

اولین حرکت به سمت تحلیل محتوای کیفی را می‌توان در مقاله کراکوئر^۲ با عنوان «چالش تحلیل
محتوای کیفی» (۱۹۵۲) مشاهده کرد. از نگاه کراکوئر تحقیق ارتباطی، تنها زمانی می‌تواند موثق‌ترین
نتایج را به دست دهد که از دستاوردهای تحقیق کیفی متناسب با ویژگی‌های این روش، سود جوید
(تبریزی، ۱۳۹۳: ۱۰۹-۱۱۰). در تحلیل محتوای متن به صورت کیفی ریشه‌ها تحلیل می‌شوند. تحلیل
ریشه‌ها ماهیت ساختاری و استدلالی دارد و در بطن معانی که متن تولید می‌کند، نهفته است
(ابوالمعالی الحسینی، ۱۳۹۲: ۸۷).

در مجموع، از نظر تحلیل گران کیفی، صرف محتوای ظاهری پیام چندان ارزشمند نیست و پژوهشگر
باید استنباط و قضاوت خود را نیز به کار ببرد و محتوای پنهان پیام ارتباطی را توصیف و تفسیر کند.
بنابراین، تفسیرگرایی به عنوان منبع هستی‌شناسی پژوهش کیفی به پژوهشگر می‌گوید که چگونه
دانش معینی را تولید کند یا از چه روشی بهره جوید (صادقی فسایی و ناصری‌راد، ۱۳۹۰: ۹۵).

«هولستی^۳» و «فیلیپ استون^۴» در تعاریفی مشابه از استنباط‌سازی و کشف مشخصات ویژه‌ی یک
پیام در تحلیل‌های کیفی سخن می‌گویند. هولستی، تحلیل محتوا را هر گونه تکنیکی برای ساختن
استنباط‌هایی می‌داند که به واسطه‌ی شناخت نظام‌مند و عینی از مشخصات ویژه‌ی متن صورت می‌-
گیرد (Holsti, 1968: 608). استون، نیز تحلیل محتوا را روشی می‌داند که به صورت عینی و بر
پایه‌ی قواعد معینی، مشخصات ویژه از یک پیام را کشف می‌کند (Stone, 1966: 5). همان‌گونه که
ملاحظه می‌کنیم در تعاریف کیفی‌تر از تحلیل محتوا، بر کشف معانی، استنباط‌سازی و تفسیر متن
تأکید بیشتری می‌شود. با این وجود، هولستی و استون در روش تحلیل محتوا به عینیت و نظام‌مندی
تحلیل معتقدند. در نگاه «پاتون^۵» تحلیل محتوای کیفی، اصولاً تحلیل محتوایی استنباطی است
(Neuendorf, 2002: 54).

---

۱. rules

۲. Kracauer

۳. O. R. Holsti

۴. P. Stone

۵. M. Q. Patton

«ژانگ» و «ویلدموث»^۱ در تعریف تحلیل محتوای کیفی بر فرآیند متراکم‌سازی‌ای تأکید می‌کنند که سراسر استنباطی و تفسیری است. به بیان آن‌ها تحلیل محتوای کیفی شامل یک فرآیند طراحی‌شده، جهت‌متراکم کردن داده‌های خام، درون مقولات یا تم‌ها بر اساس تفسیر و استنباطی معتبر است (Zhang & Wildemuth, 2009: 309). این تعریف، نشان می‌دهد که تفسیر و استنباط در تحلیل محتوای کیفی می‌تواند حجم انبوهی از متون را به بهینه‌ترین شکل ممکن، تقلیل دهد. این امر مزیتی برای روش‌های تحلیل استقرایی و یا موردمحور^۲ به شمار می‌آید (فلیک، ۱۳۸۸: ۳۵۰).

به طور کلی می‌توان سه تفاوت اساسی میان تحلیل محتوای کیفی و کمی را این‌گونه بیان کرد: ۱. کلمات در مقابل اعداد، ۲. دیدگاه منظرمحور در مقابل دیدگاه عینیت‌محور، و ۳. کشف در مقابل اثبات^۳ (Maykut & Morehouse, 1994: 16-20).

۲-۲) رویکردهای تحلیل محتوای کیفی

«شی‌یه» و «شانون»^۴ در مقاله‌ای تحت عنوان «سه رویکرد در تحلیل محتوای کیفی»^۵ کوشیده‌اند تا نوعی تقسیم‌بندی از رویکردهای مختلف در تحلیل محتوای کیفی ارائه دهند. بر اساس تقسیم‌بندی شی‌یه و شانون رهیافت‌های موجود در تحلیل محتوای کیفی در سه طبقه جای می‌گیرند که عبارت‌اند از: ۱. تحلیل محتوای متعارف^۶، ۲. تحلیل محتوای جهت‌دار^۷، ۳. تحلیل محتوای تلخیصی (تجمعی)^۸ (Hsieh & Shannon, 2005: 1277-1288).

اولین رویکرد «تحلیل محتوای کیفی متعارف» است که در آن مقولات کدگذاری شده به طور مستقیم و استقرایی^۹ از داده‌های خام مشتق می‌شوند (ابوالمعالی الحسینی، ۱۳۹۲: ۸۹). گاه نظریه یا تحقیقاتی

---

۱. Y. Zhang & B. M. Wildemuth

۲. case oriented

۳. discovery versus proof

۴. H. -F. Hsieh & S. E. Shannon

۵. Three Approaches to Qualitative Content Analysis

۶. Conventional content analysis

۷. Directed content analysis

۸. Summative content analysis

۹. Inductive

۳۴ ..... دو فصلنامه «جستارهای انقلاب اسلامی»، سال سوم، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

قبلی درباره‌ی یک پدیده مطرح‌اند که یا کامل نیستند یا به توصیف‌های بیشتری نیازمندند. در این حالت محقق کیفی، روش تحلیل محتوا با رویکرد جهت‌دار را برمی‌گزیند. این روش را معمولاً براساس روش قیاسی^۱ متکی بر نظریه طبقه‌بندی می‌کنند که تمایزات آن با دیگر روش‌ها براساس نقش نظریه در آنهاست. بدین ترتیب، تحلیل محتوا با رویکرد جهت‌دار نسبت به دیگر روش‌های تحلیل محتوا از فرایند ساختارمندتری برخوردار است (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰: ۲۴).

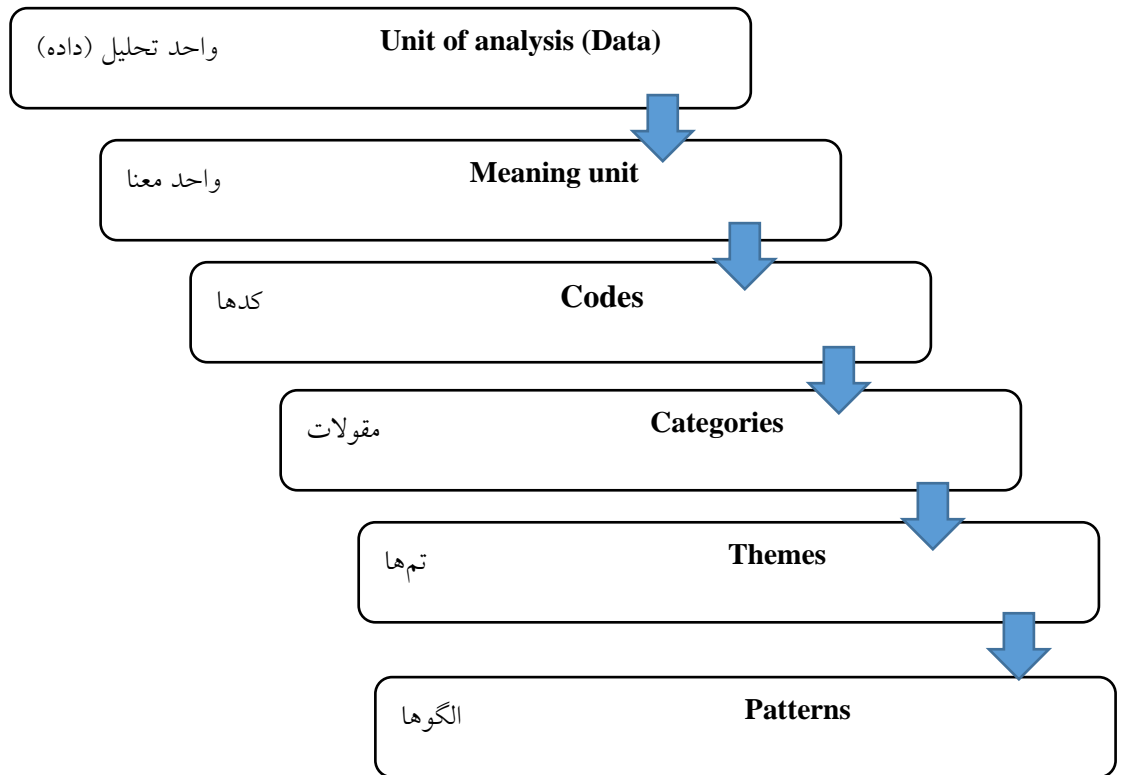
رویکرد سوم «تحلیل محتوای تلخیصی» است که با شمارش لغات یا محتوای آشکار آغاز می‌شود. سپس تحلیل به مفاهیم و مضامین پنهان گسترش می‌یابد. این رویکرد در مراحل اولیه کمی به نظر می‌رسد، اما هدفش جستجوی کاربرد لغات و شاخص‌ها در یک روش استقرایی است (ابوالمعالی الحسینی، ۱۳۹۲: ۹۰).

۲-۳) تحلیل محتوای کیفی متعارف

همان‌گونه که اشاره شد، در تحلیل محتوای کیفی متعارف نظریه‌های از پیش موجود جایگاهی ندارند و اطلاعات جمع‌آوری شده (چه متن کتاب و چه از طریق مصاحبه و...) از طریق تداعی معنا و به‌صورت استقرایی تحلیل می‌شوند. در این حالت، محقق بر اساس ادراک و فهم خود از متن مورد مطالعه، نوشتن تحلیل اولیه را آغاز و با خواندن مکرر آن تحلیل خود را تکمیل می‌کند. پیش از تشریح مراحل تحلیل محتوای کیفی متعارف، می‌توان آن را در نمودار زیر به طور خلاصه نشان داد:

---

۱. deductive

مراحل تحلیل محتوای کیفی متعارف

همان‌گونه که در نمودار مشخص است، در مرحلهٔ نخست، تحلیل‌گر بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده (متن یا هر واحد تحلیل دیگری که پیش روی اوست)، تحلیل خود را با بیرون کشیدن واحدهای معنا از واحد تحلیل شروع می‌کند.

از نظر گرانهیم و لاندمن^۱، واحد معنا، کلمات، جملات و یا پاراگراف‌هایی هستند که از رهگذر محتوا و زمینه‌یشان دربرگیرنده‌ی جنبه‌های مرتبط با یکدیگرند (Graneheim & Lundman, 2003: 106). بنابراین، واحد معنا، بخشی از متن و یا داده‌های جمع‌آوری شده است که حامل معنایی است و تحلیل‌گر با مشخص کردن آن‌ها، تحلیل محتوا را آغاز می‌کند. هر واحد معنا باید نسبت به واحدهای معنایی دیگر از استقلال معنایی برخوردار باشد. با این‌وجود، کم‌وبیش با واحدهای معنایی که قبل از آن در متن آمده‌اند و یا در پی آن می‌آیند، مرتبط است (Burnard, 1994: 113).

۱. U. H. Graneheim & B. Lundman

۳۶..... دو فصلنامه «جستارهای انقلاب اسلامی»، سال سوم، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

در مرحله‌ی بعد، واحدهای معنا توسط برچسب‌ها و کدهایی از یکدیگر متمایز می‌شوند. کدگذاری داده‌های کیفی پاسخی است به این سؤال که چگونه می‌توان تمام متن را به اطلاعات قابل سنجش و قابل اجرا تبدیل کرد؟ (Medelyan, 2020) با کدبندی هم دسترسی به واحدهای معنا آسان می‌شود و هم تحلیل‌گر می‌تواند به واسطه‌ی این کدها، واحدهای معنا را در ارتباط منطقی با یکدیگر تحلیل و دسته‌بندی کند.

پس از مرحله‌ی کدگذاری یعنی اتخاذ برچسبی مناسب به واحدهای معنا، نوبت به تعیین مقولات است. ایجاد مقوله، ویژگی اصلی تحلیل محتوای کیفی به‌شمار می‌رود. مقوله‌بندی عبارت است از عمل طبقه‌بندی عناصر سازنده‌ی یک مجموعه از طریق تشخیص تفاوت‌های آن‌ها و سپس گروه‌بندی مجددشان بر اساس شباهت عناصر. مقولات، موضوع‌ها یا طبقاتی هستند که گروهی از عناصر را زیر یک عنوان نوعی جمع می‌کنند و علت این گردآوری، خصوصیات مشترک این عناصر است (باردن، ۱۳۷۴: ۱۳۵). علاوه بر خصوصیات مشترک عناصر، مقولات باید دارای ویژگی‌های ۱. فراگیری، ۲. طرد متقابل، و ۳. استقلال باشند. فراگیری تضمین می‌کند که هر واحدی که در متن بوده و باید مورد تحلیل قرار می‌گرفته، ثبت شده و در یکی از مقوله‌ها قرار گرفته است. بدین ترتیب، همیشه باید تعداد کافی از مقوله‌ها وجود داشته باشد تا همه‌ی واحدها را پوشش دهد. طرد متقابل نیز تضمین می‌کند که هیچ یک از واحدهای مورد تحلیل در بیش از یک مقوله گنجانیده نشده است. استقلال هم به معنای آن است که هر مقوله‌ای هویت مشخص و جداگانه‌ای دارد و ارزش آن از ارزش دیگر مقوله‌ها جداست و به ارزش هیچ مقوله‌ی دیگری وابسته نیست. به بیان دیگر، انتخاب یک واحد به یک مقوله مستلزم انتساب سایر واحدها نیست (صدیق‌سروستانی، ۱۳۷۵: ۹۹). در این ارتباط، پاتن، مقوله‌ها را بر اساس هماهنگی درونی و ناهماهنگی با بیرون تعریف می‌کند (Patton, 2002: 465).

به‌طور کلی، محقق با به‌کارگیری سطحی از انتزاع^۱ و تفسیر و با بهره‌گیری از برچسب‌هایی که به واحدهای معنا داده است (کدهایی که خود به‌واسطه‌ی سطحی از انتزاع به واحدهای معنا داده شده‌اند) تعیین می‌کند که مقولات چگونه تنظیم شوند، چقدر کلی و چقدر خاص باشند (Mayring, 2014:)

---

۱. The level of abstraction

82). در واقع تحلیل‌گر با هر مقوله‌گذاری ضمن ساختاربندی محتوا به ارزیابی اظهارات و گزاره‌ها نیز می‌پردازد (Kuckartz & Rädiker, 2019: 66).

در مرحله‌ی بعد لازم است محتوای مقولات توصیف شوند. در صورت نیاز می‌توان از شمارش و فراوانی مقولات و نیز از دیگر مطالعات کیفی استفاده کرد (پیربداقی، ۱۳۸۸: ۲۹). بنابراین، متن به محک این مقولات زده شده و بدین ترتیب، تحلیل و تفسیری که از متن می‌شود با مقوله‌ها سنجیده می‌شود. در واقع، در کار تحلیل لازم است ارتباطات و پیوندهای بین مقوله‌ها را کشف کنیم و پیوندهای حشو و زاید را حذف کرده، الگوهای ارتباطی منطقی بین مقوله‌ها برقرار سازیم (ابوالمعالی، ۱۳۹۱: ۴۰۹). حال می‌توان ارتباط میان داده‌های متنی، کد و مقولات را بهتر درک کرد. بدین معنا که کد، پیوندی است که پژوهشگر میان داده‌ها و مقولات برقرار می‌کند (لیندلف و تیلور، ۱۳۸۸: ۲۷۴)، که بدون برقراری این پیوند، طبقه‌بندی و مقوله‌بندی متن و داده‌ها، و در نهایت، برقرار کردن ارتباطات منطقی بین مقوله‌ها به سختی امکان‌پذیر می‌شود.

پس از برقرار کردن ارتباطات منطقی بین مقوله‌ها، می‌توان مقولات را در قالب تم‌هایی طبقه‌بندی کرد. البته ادامه‌ی انجام تحلیل محتوای کیفی از مرحله‌ی توصیف مقولات به بعد، بستگی به سؤال پژوهش و ظرفیت کار تحقیقی دارد. بدین ترتیب، ممکن است پژوهش‌هایی در مرحله‌ی توصیف مقولات به نتیجه‌ی لازم دست یابند و نیازی به تعیین تم‌های تحقیق نباشد.

تم مفهومی کلی است که حاصل جمع‌بندی مقوله‌ها است. تم محوری است که معانی اساسی و مشترک در بین چند مقوله را به هم پیوند می‌زند (Graneheim & Lundman, 2003: 107). پستم را می‌توان رشته‌ی اصلی معنا در واحدهای معانی، کدها یا مقولات در سطحی تفسیری در نظر گرفت. شایان ذکر است، می‌توان یک مقوله (یا یکتم) را جهت فهم دقیق‌تر در قالب چندین «زیرمقوله»^۱ (یا «زیرتم»^۲) طبقه‌بندی و تشریح کرد؛ چنین کاری باعث می‌شود هم ابعاد مختلف مقوله‌ی اصلی (یا تم اصلی) شناخته و هم موضوعات فرعی آن مشخص شود. بدیهی است که هر یک از زیرمقولات یک مقوله (یا زیرتم‌های یکتم) وجهی از معنای کلی صادرشده‌ی مقوله‌ی اصلی (یا تم اصلی) را پوشش می‌دهند.

---

۱. subcategory

۲. subtheme

۳۸ ..... دو فصلنامه «جستارهای انقلاب اسلامی»، سال سوم، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

همان طور که گفته شد، تحلیل گر از مرحله‌ی نخست که مشخص کردن واحدهای معنا است، وارد سطح انتزاع و تفسیر خواهد شد و مرحله به مرحله به سطح انتزاع و تفسیرش افزوده می‌شود، بنابراین، در تعیین تم‌ها، تحلیل گر از سطح تفسیری و انتزاعی بالایی بهره می‌برد. در نهایت، در الگوسازی، تحلیل گر در سطح بالایی از انتزاع و تفسیر، رابطه‌ی میان تم‌ها را می‌سنجد. هدف ارائه‌ی توصیفی غنی از یک واقعیت اجتماعی ایجاد شده توسط آن تم‌ها و مقولات است. به بیان دیگر، نتیجه‌ی تحلیل محتوای کیفی می‌تواند به گسترش تئوری‌ها و مدل‌های جدید کمک کند (Zhang & Wildemuth, 2009: 318).

۳) تحلیل محتوای کیفی مفهوم آزادی و تحول تاریخی آن در منظومه‌ی فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای

باتوجه به این که امکان فهرست کردن واحدهای معنای مفهوم آزادی در حجم محدود مقاله وجود ندارد، در این بخش کدهای اختصاص داده شده به واحدهای معنا، همراه با تاریخ بیاناتی که این کدها از آن‌ها استخراج شده‌اند، آورده می‌شود. بدیهی است که کدهایی که در کنار هم مقوله‌ی مستقل معناداری را می‌سازند ذیل مقوله‌ی مربوطه آورده شوند. به بیان دیگر، در ادامه مقولاتی که از تفسیر کدهایی خاص در کنار هم به آن‌ها دست یافتیم، بیان می‌شوند و سپس باتوجه به تاریخ کدهای هر مقوله به این سؤال پاسخ خواهیم داد که این مقوله از چه موقع در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای تجلی یافته است و آیا نشان‌دهنده‌ی گسستی در اندیشه‌ی ایشان در باب مفهوم آزادی است یا خیر؟

۱-۳) مقوله‌ی «آزادی به عنوان یکی از نیازهای ضروری و موضوعات مورد توجه در تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی»

اولین مقوله‌ای که می‌توان بر اساس ارتباط برخی از کدهای یافت شده به آن رسید، مقوله‌ی «آزادی به عنوان یکی از نیازهای ضروری و موضوعات مورد توجه در تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی» است. همان طور که از نام این مقوله پیداست مقام معظم رهبری آزادی را یکی از نیازهای ضروری و موضوعات مورد توجه در تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی می‌داند. در بررسی کدهای این مقوله سه «زیرمقوله» کلی را می‌توان از یکدیگر تفکیک کرد که در فهم مقوله‌ی اصلی می‌توانند یاری‌رسان باشند. نخستین زیرمقوله شامل بیاناتی است که به «نیاز و تأکید اسلام، انقلاب و جمهوری اسلامی به آزادی و آزادی خواهی» اشاره می‌کنند. در دومین زیرمقوله، کدهایی گنجانده شده که بر «نیاز تعلیم و تربیت کارآمد به آزادی و آزاداندیشی» تأکید می‌کنند. در سومین زیرمقوله با بیاناتی مواجه ایم

که دربرگیرنده‌ی «توجیحات نظری درخصوص اهمیت و لزوم آزادی در اسلام و انقلاب» اند. این تفکیک باعث می‌شود که نخست، دربابیم آیت‌الله خامنه‌ای بر اساس چه توجیحات نظری بر اهمیت و لزوم آزادی تأکید می‌کنند و دوم، مواردی از تأکیدات ایشان در این زمینه در دسترس‌مان قرار گیرند. در جدول زیر کدهای مرتبط با این سه زیرمقاله آورده شده‌اند.

مقاله: «آزادی به‌عنوان یکی از نیازهای ضروری و موضوعات مورد توجه در تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی»			
زیرمقاله ۲: توجیحات نظری درخصوص اهمیت و لزوم آزادی در اسلام و انقلاب		زیرمقاله ۱: نیاز و تأکید اسلام، انقلاب و جمهوری اسلامی به آزادی و آزادی‌خواهی	
کدهای زیرمقاله ۲		کدهای زیرمقاله ۱	
آزادی جزء فطرت مردم است (۷۸/۰۱/۰۱).	در اسلام نه‌تنها بیان کردن مجاز بلکه کتمان حقیقت ممنوع است (۶۶/۰۲/۱۸).	آزادی‌خواهی مطالبه‌ای اسلامی است (۸۱/۱۱/۱۶).	«آزادی تفکر، قلم و بیان»، نه یک شعار تبلیغاتی بلکه از اهداف اصلی انقلاب اسلامی است (۸۱/۱۱/۱۶).
تأکید امیرالمؤمنین بر حریت انسان‌هاست و فرمانداران نباید مانند برده با آن‌ها رفتار کنند (۹۹/۰۱/۰۳).	آزادی و عدالت اجتماعی از مفاهیم عمومی و زندگی‌ساز اسلامی‌اند (۹۹/۰۱/۰۳).	برای تمدن‌سازی، جامعه‌پردازی، علاج بیماری‌ها و هتاک‌ها و مهار هرج‌ومرج فرهنگی نیازمند آزادی بیان و گفتگوی آزادیم (۸۱/۱۱/۱۶).	وجود مطبوعات آزاد، یکی از نشانه‌های رشد یک ملت (۷۹/۱۲/۰۹)
یکی از مبانی اصلی اصول‌گرایی، آزادی و	شیعه‌ی عقلانی و آزادفکری دو عنصر	لزوم دفاع از آزادی‌های مشروع (۷۲/۰۵/۰۶)	آزادی مورد توجه جمهوری اسلامی،

مسئله‌ای اعتقادی است و نه تاکتیکی (۸۸/۰۶/۰۸).		غیرقابل تفکیک از یکدیگر (۸۵/۰۸/۱۷) آزاداندیشی (۸۵/۰۳/۲۹)
لزوم توجه به آزادی، مردم‌سالاری و عدالت‌طلبی (۸۲/۰۶/۱۹)	جمهوری اسلامی پاسدار «استقلال» و «آزادی» مردم (۷۵/۰۸/۰۹)	آزادی انسان، مقدمه‌ی عبودیت خداوند (۷۷/۰۶/۱۲) آزادی، یک حق انسانی است (۷۷/۰۶/۱۲).
کرسسی‌های آزاداندیشی مشخص‌کننده‌ی تکلیف بسیاری از مسائل (۹۳/۰۵/۰۱)	حکومت‌ها موظف به تأمین آزادی‌های اجتماعی (بیانیه گام دوم: ۹۷/۱۱/۲۲).	آزادی و تأمین حقوق شهروندی از مبانی دین اسلام به‌شمار می‌روند (۸۲/۰۵/۱۵). آزادی؛ یکی از مفاهیم قطعی و حتمی در اسلام (۶۵/۰۹/۱۴)
آزادی ملی ایران مغایر با خواستِ قدرت‌های بزرگ (۷۱/۰۷/۱۸)	آزادی و عدالت دو مؤلفه‌ی اصلی هویت انقلاب اسلامی (۸۱/۱۰/۱۹)	اسلام و قرآن، مایه‌ی روشنفکری و آزادفکری (۷۶/۱۱/۰۹) دین مروج عدالت و آزادی است (۸۹/۰۷/۲۷).
یکی از اهداف اصلی انقلاب اسلامی، آزادی تفکر، قلم و بیان است (۸۱/۱۱/۱۶).	لزوم گسترش و تعمیق آزاداندیشی در سطوح مختلف (۸۹/۰۸/۰۲)	زیرمقاله ۳: نیاز تعلیم و تربیت کارآمد به آزادی و آزاداندیشی
پیشرفت کشور در گروی آزادی واقعی فکرهاست نه لفاظی و جنجال آفرینی (۸۸/۰۸/۰۶)	آزاداندیشی جزء لاینفک اسلام (۷۶/۱۱/۰۹)	

کدهای زیرمقوله ۳		اعتقاد راسخ داشتن به آزاداندیشی (۹۵/۰۶/۰۳)	آزادی تفکر و اندیشه در اسلام نه تنها لازم بلکه واجب است (۶۵/۱۱/۱۷).
اهمیت و دفاع از آزادی در حوزه‌ی تعلیم و تربیت (۷۷/۰۶/۱۲)	خصوصیت تحقیق علمی، آزادی عقلایی و منضبط (۸۴/۱۰/۲۹)	آزاداندیشی جزء جدایی‌ناپذیر جمهوری اسلامی (۷۵/۰۲/۱۳)	آزادفکری، یکی از شعارهای اصلی جمهوری اسلامی (۸۴/۰۶/۱۱)
لزوم تربیت دانش‌آموزان آزاداندیش (۹۷/۰۲/۱۹)	شوق‌های اصلی در محیط‌های علمی: شوق به علم، عدالت و آزادی (۸۲/۰۲/۲۲)		
ویژگی علمی بودن، آزاداندیشی است (۸۹/۰۸/۰۲).	ضرورت ایجاد کرسی‌های آزاداندیشی در دانشگاه‌ها و حوزه (۸۸/۰۸/۰۶)		

نکته‌ی مهم دیگری که برای این مقاله از اهمیت زیادی برخوردار است بررسی سیر تحول مفهوم آزادی نزد مقام معظم رهبری است. با دقت در تاریخ بیانات آیت‌الله خامنه‌ای مشخص می‌شود که کدهای دو زیر مقوله‌ی «نیاز و تأکید اسلام، انقلاب و جمهوری اسلامی به آزادی و آزادی‌خواهی» و «توجهات نظری در خصوص اهمیت و لزوم آزادی در اسلام و انقلاب» از سال ۱۳۶۵ یعنی سه سال قبل از عهده‌داری رهبری تاکنون در بیانات ایشان وجود دارند، اما کدهای زیرمقوله‌ی سوم یعنی «نیاز تعلیم و تربیت کارآمد به آزادی و آزاداندیشی» از سال ۱۳۷۷ به تدریج در کلام آیت‌الله خامنه‌ای تجلی یافته است.

۲-۳) مقوله‌ی «آزادی واقعی، آزادی مقید و متعادل است»

یکی از مقولات بسیار مهم مفهوم آزادی نزد مقام معظم رهبری مقوله‌ی «آزادی واقعی، آزادی مقید و متعادل است» می‌باشد که در آن کدهایی قرار می‌گیرند که از یکسو بر مقید بودن و ضرورت حفظ تعادل آزادی تأکید می‌کنند و از سوی دیگر، به مواردی که آزادی باید به آن‌ها مقید شود، اشاره دارند. بنابراین، این مقوله به‌طور کلی بر این موضوع مهم دلالت دارد که نزد آیت‌الله خامنه‌ای، آزادی امری مطلق، نامحدود، غیر دینی و فاقد مرز نیست. در جدول زیر برخی از قیود آزادی نزد ایشان در قالب کدهایی نظیر «جهان‌بینی توحیدی، ریشه‌ی آزادی در فرهنگ اسلامی»، «ضرورت مقید شدن آزادی بیان به منطق، اخلاق، حقوق معنوی و مادی دیگران» و «خط قرمز آزاد اندیشی: ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و بر هم زدن پایه‌های هویت ملی» آورده شده‌اند.

مقوله: «آزادی واقعی، آزادی مقید و متعادل است»		
کدهای مقوله		
اسلام و قرآن، مایه‌ی روشنفکری و آزادفکری (۷۶/۱۱/۰۹)	آزادی بدون ضابطه بی‌معنا است (۹۳/۰۱/۰۱)	آزادی مغایر با قانون‌شکنی است (۷۹/۱۲/۰۹)
ترویج آزادی به معنای بی‌ضابطه‌ای و ولنگاری برای مقابله با ایمان‌جویان (۹۳/۰۱/۰۱)	آزادی نباید در خدمت تضعیف جمهوری اسلامی قرار گیرد (۷۹/۱۲/۰۹)	نسبی‌گرایی اخلاقی عامل پذیرش آزادی نامحدود (۷۷/۰۶/۱۲)
لیبرالیسم مروج آزادی غیردینی (۷۷/۰۶/۱۲)	لزوم دستیابی به آزادی در سایه‌ی اسلام (۸۵/۰۱/۲۵)	لزوم دفاع از آزادی‌های مشروع (۷۲/۰۵/۰۶)
لیبرال دموکراسی نمی‌تواند منجر به آزادی انسان شود (۸۲/۰۱/۲۲)	مخالف‌نبودن اسلام با آزادی اظهار عقیده سالم (۶۶/۰۲/۰۴)	علاوه بر قوانین اجتماعی، قوانین فردی اسلامی نیز تعیین‌کننده‌ی مرز آزادی در اسلام‌اند (۶۵/۱۱/۰۳)
جهان‌بینی توحیدی، ریشه‌ی آزادی در فرهنگ اسلامی	آزاداندیشی حد وسط هرچ و مرج و کفرگویی و اهانت به همه‌ی	آزادی باید توسط قیودی محدود شود (۸۱/۱۱/۱۵)

	مقدّسات و ارزشهای مسلّم و مستدل و جمود فکری و تحجّر است (۸۱/۱۱/۰۸).	(۶۵/۱۰/۱۹).
در انقلاب اسلامی حریت و تعادل و عقلانیت و انصاف در کنار یکدیگر باید قرار گیرند (۸۱/۱۱/۱۶).	آزادی مطلق انسان‌ها نه ممکن است و نه طرفداری دارد (۶۵/۱۰/۰۵).	آزادی دارای آداب مخصوص به خود است (۸۱/۱۱/۰۸).
ضرورت مرزبندی با سمپاشی و اضلال و گمراه‌گری در بحث آزادی بیان و اندیشه (۷۹/۰۴/۱۹)	آزادی و اصلاحات نیازمند هدایت‌گری است (۷۹/۰۴/۱۹).	لزوم رعایت مرزهای آزادی (۶۵/۰۹/۱۴)
آزادبخواهی باید همراه با رعایت «ادب استفاده از آزادی» باشد (۸۱/۱۱/۱۶).	ضرورت شناخت مرز میان آزادی غلط و آزادی حقیقی (۸۵/۰۳/۲۹)	وجود آزادی بیان حتی در نقد ولایت فقیه اما به شکل عالمانه (۷۷/۱۲/۰۴)
اعتقاد ما آزادی محدود است، نه آزادی مطلق (۷۷/۰۶/۲۴)	ضرورت مقیدشدن «آزادی بیان» به «منطق، اخلاق، حقوق معنوی و مادی دیگران» (۸۱/۱۱/۱۶).	آزادی نیازمند راه سومی در برابر راه «خفقان و سرجنابیدن و جمود» و راه «آزادی بی‌مهاری و خودخواهانه غربی» است (۸۱/۱۱/۱۶).
آزادی منجر به بی‌ایمانی، خیانت است (۷۷/۰۶/۲۴).	ضرورت فهم مرز میان آزادی بیان و ایجاد کشمکش و درگیری (۸۴/۰۸/۰۸)	در اسلام، آزادی، علاوه بر حدود مادی، مرزهای معنوی هم دارد (۷۷/۰۶/۱۲).
آزادی بیانی که موجب تشنج عمومی در جامعه شود، ممنوع است (۶۶/۰۲/۱۸).	ضرورت تفاوت‌گذاری میان هوچی‌گری و عوام‌فریبی و آزاداندیشی و تفکر نقّاد	هر بیان عقیده‌ای آزاد است مگر بیان گمراه‌کننده (۶۶/۰۲/۱۸)

	(۸۱/۱۱/۰۸)	
افشای اسرار مملکت اسلامی، در مغایرت با آزادی بیان قرار دارد (۶۶/۰۲/۱۸).	برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی مشروط به حفظ نظم، پیش‌بینی و مطالعه‌ی خوب (۹۸/۰۳/۰۱)	آزاداندیشی غیر از ولنگاری است (۹۵/۰۶/۰۳).
خط قرمز آزاد اندیشی: ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و برهم‌زدن پایه‌های هویت ملی (۸۵/۰۸/۱۸)	آزادی بیان نیازمند تفکر و اجتناب از تعصبات لجوجانه و تحریکات جریان‌ات و احزاب سیاسی (۸۴/۰۲/۱۹)	جهت آزادی باید به سمت خدا باشد (۸۹/۰۵/۳۱).

با دقت در تاریخ کدهای مقوله‌ی «آزادی واقعی، آزادی مقید و متعادل است» این موضوع مشخص می‌شود که آیت‌الله خامنه‌ای همواره (از سال ۱۳۶۵ تا آخرین کدهایی که به بیانات ایشان در سال ۱۳۹۸ اشاره دارد) در سخنانشان بر مقیدبودن آزادی تأکید داشته‌اند. طبق کدهای جدول فوق ایشان بیشتر در دوران اصلاحات درخصوص مقید و متعادل بودن آزادی سخن گفته‌اند و بیش‌ازپیش در این دوران بر «لزوم مرزبندی با لیبرالیسم غربی» و «نیاز به هدایت‌گری آزادی» تأکید کرده‌اند. علاوه‌براین، در بیانات متأخر مقام معظم رهبری بیش از گذشته به ضرورت پیوند علم و آزاداندیشی اشاره شده است.

۳-۳) مقوله‌ی «شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی»

سومین و یکی از مهم‌ترین مقولات مفهوم آزادی نزد مقام معظم رهبری که بر اساس کدهای فراوان و متنوعی می‌توان به آن رسید، مقوله‌ی «شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی» است. جهت فهم دقیق‌تر این مقوله ضروری است که کدهای آن را با دسته‌بندی‌های جزئی‌تر و دقیق‌تری در قالب چندین زیرمقوله تشریح کنیم.

برخی از کدهای به‌دست‌آمده را با توجه به ویژگی‌های مشترکشان که بر دو نکته‌ی زیر دلالت دارند، می‌توان در زیرمقوله‌ی «لزوم دیدن آزادی و آزاداندیشی در کنار مؤلفه‌ها و مفاهیم دیگر» جای داد. این دو نکته عبارتند از: ۱. لزوم مشاهده و فهم آزادی و آزاداندیشی در کنار مفاهیم و مؤلفه‌های استقلال، رعایت مصالح کشور، احساس شجاعت در مقابل دشمن، امید به آینده، تکلیف، تعادل، عقلانیت، انصاف، اخلاق، قانون، ارزش‌های الهی و حقوق عمومی، به‌گونه‌ای که آزادی و آزاداندیشی

نافی مفاهیم و مؤلفه‌های ذکر شده نباشد. ۲. ضرورت در خدمت ایمان و فرهنگ انقلابی بودن آزادی و در یک کلام اعتقاد به آزادی اسلامی و انقلابی.

دومین زیرمقوله‌ی شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی، «لزوم پرهیز از نگاه تقلیدی» است. در این زیرمقوله، کدهایی جای گرفته‌اند که بر این شرط بسیار مهم تأکید می‌کنند که آزادی، تقلیدی، ترجمه‌ای و قابل قیاس نیست و بنابراین، ضروری است که منظومه‌ی فکری خاص درباب مفهوم آزادی بر اساس منابع بومی ایجاد شود تا از این طریق بتوان ضمن دستیابی به توسعه و پیشرفت، بر فهم تقلیدی مفهوم آزادی که از مشروطه تاکنون، تفکر غالب در حوزه‌ی روشنفکری را شکل داده است، غلبه کرد.

سومین زیرمقوله‌ای که می‌توان برای مقوله‌ی «شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی» ذکر کرد، شامل کدهایی می‌شود که نشان می‌دهند، «تحقق آزادی در گروهی برگزاری نشست‌های تخصصی مبتنی بر استدلال (نه انتشار اولیه‌ی شبهات در فضای عمومی)» است. به عبارت دیگر، جایگاه و ارزش مفهوم آزادی نزد مقام معظم رهبری بسیار متفاوت از جنجال‌آفرینی و هوچی‌گری است، به طوری که به هیچ وجه نمی‌توان چنین اقدامات غالباً رسانه‌ای را از مصادیق آزادی بیان یا آزاداندیشی به شمار آورد. از این روست که ایشان یکی از شروط تحقق آزادی را گره خوردن آن با عقلانیت، استدلال و نشست‌ها و گفتگوهای تخصصی می‌داند و نه تنها از انتشار مواردی که بحث‌های تخصصی پیرامون آن در نشست‌ها و کرسی‌های آزاداندیشی صورت نگرفته است، برحذر می‌دارند، بلکه چنین اقداماتی را از مصادیق آزادی و آزاداندیشی تلقی نمی‌کنند.

زیرمقوله‌ی دیگر مقوله‌ی مذکور، «ضرورت شناخت مرزها و محدودکننده‌های آزادی و لزوم رعایت و مدیریت آن‌ها» است. نکته‌ی مهمی که از کدهای این زیرمقوله به دست می‌آید این که برای تحقق آزادی باید مرزها و محدودکننده‌های آن را شناخت، آن‌ها را رعایت و در عین حال مدیریت کرد. در این زیرمقوله، علاوه بر اینکه به برخی از محدودکننده‌های آزادی اشاره شده (قوانین اجتماعی و قوانین فردی اسلامی، اسلام و قرآن)، بعضی از مرزهایی که می‌بایست جهت تحقق آزادی، میان آزادی واقعی و غیرواقعی گذاشته شود نیز گنجانده شده است. برای مثال، ضرورت مرزبندی میان آزادی بیان و ایجاد کشمکش و درگیری، و ضرورت مرزبندی با سمپاشی و اضلال و گمراه‌گری در بحث آزادی بیان و اندیشه).

پنجمین زیرمقوله، «توجیهات نظری ضرورت استقرار آزادی در حین رعایت مرزها و محدودکننده‌های آن» است. در زیرمقوله‌ی پیشین، کدهای مربوط به لزوم شناخت و رعایت مرزها و محدودکننده‌های آزادی گنجانده شده است. علاوه بر کدهای مربوط به زیرمقوله‌ی پیشین، کدهای دیگری نیز از برخی بیانات مقام معظم رهبری برداشت می‌شود که حاوی نکات و توجیهاتی نظری است که درون آن‌ها چگونگی و شروط تحقق آزادی انسان و همچنین مرزها و محدودکننده‌های آزادی او مستتر است. برای مثال، در بیانات رهبری با کدهایی نظیر «آزادی انسان از عبودیت هر آنچه غیر خداست، ریشه‌ی آزادی اسلام» مواجه می‌شویم که همزمان که توجیهی نظری‌اند، شروط مهمی را برای تحقق آزادی گوشزد می‌کنند (برای تحقق آزادی باید از عبودیت غیر خدا رها شویم). علاوه بر این، کد مذکور بر محدودکننده‌ی مهمی نیز به‌عنوان شرط تحقق آزادی اشاره می‌کند که آن، عبودیت و بندگی خدا است. برخی دیگر از کدهای این زیرمقوله‌ی عبارتند از: «نتیجه‌ی اعتقاد به وحدانیت خداوند، آزادی انسان»، «آزادی نیازمند راه سومی در برابر راه «خفقان و سرجنابیدن و جمود» و راه «آزادی بی‌مهار و خودخواهانه غربی» است» و «ردّ موضوع استقلال در جهان امروز به‌معنای بردگی و عدم آزادی یک ملت است».

زیرمقوله‌ی دیگر مقوله‌ی «شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی»، زیرمقوله‌ی «مؤلفه‌ها و راه‌کارهای عملی تحقق آزادی در جامعه» است. همان‌طور که از نام این زیرمقوله پیداست، برخی کدهایی که معنایی را درخصوص راه‌کارهای عملی تحقق آزادی نزد آیت‌الله خامنه‌ای می‌رسانند (راه‌کارهایی که برای تحقق آزادی به آن‌ها نیازمندیم)، در این زیرمقوله آورده شده است. کدهایی نظیر «برگزاری انتخابات یکی از شاخصه‌های آزادتر شدن جامعه‌ی ایرانی نسبت به گذشته‌ی خود»، «لزوم پرهیز از جنجال و غوغای تبلیغاتی و رسانه‌ای» و «ضرورت ایجاد کرسی‌های آزاداندیشی در حوزه‌ی علمیه و دانشگاه‌ها».

عنوان زیرمقوله‌ی هفتم «نهادینه‌شدن و استقرار آزادی نیازمند مدیریت و برنامه‌ریزی نخبگان و جوانان» است. در این زیرمقوله، کدهای مرتبط با یکی از شروط مهم تحقق آزادی یعنی لزوم مدیریت و برنامه‌ریزی نخبگان و جوانان برای تحقق آزادی، جای داده شده‌اند. بی‌تردید توجه به توانایی‌ها، نگاه جهادگرانه و استعداد جوانان و نخبگان یکی از شروط مهم در استقرار آزادی نزد مقام معظم رهبری است. برخی از کدهای مرتبط با این شرط که از بیانات ایشان مستخرج شده‌اند، عبارتند از:

«ضرورت مدیریت و جهت‌دهی آزاداندیشی به‌دستِ نخبگان، اساتید و دانشجویان (نه دولت و وزارت علوم)»، و «لزوم یافتن سازوکار برای آزاداندیشی از سوی جوانان هوشمند». دو زیرمقوله‌ی آخر مقوله‌ی «شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی» مشخصاً شامل کدهایی در سخنان مقام معظم رهبری می‌شوند که از یکسو بر «نقش محوری جوانان متفکر انقلابی و نخبگان دانشگاهی و حوزوی در استقرار آزادی در جامعه» و از سوی دیگر، بر «ضرورت برخورداری از نگاه جهادی جهت استقرار آزادی» تأکید می‌کنند.

مقوله: «شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی»	
زیرمقوله ۱: لزوم پرهیز از نگاه تقلیدی	زیرمقوله ۲: لزوم دیدن آزادی و آزاداندیشی در کنار مؤلفه‌ها و مفاهیم دیگر
کدهای زیرمقوله ۱	کدهای زیرمقوله ۲
نگاه تقلیدی روشنفکران ایرانی به مفهوم آزادی، ممانع شکل‌گیری منظومه‌ی فکری نو درباب آزادی (۹۱/۰۸/۲۳)	لزوم دیدن همزمان آزادی و تکلیف با یکدیگر در اسلام (۷۷/۰۶/۱۲)
آزادانه فکر کردن و آزادانه تصمیم گرفتن در تضاد با	لزوم دستیابی به آزادی در سایه‌ی اسلام (۸۵/۰۱/۲۵)
ضرورت شکل‌گیری منظومه‌ی فکری درباب مفهوم آزادی بر اساس منابع بومی (۹۱/۰۸/۲۳)	استقلال و آزادی دو مفهوم مکمل یکدیگر (بیانیه گام

	دوم: ۹۷/۱۱/۲۲		آزادی خواهی ترجمه‌های و تقلیدی غرب است (۸۲/۰۸/۱۵).
ضرورت مقید شدن «آزادی بیان» به «منطق و اخلاق و حقوق معنوی و مادی دیگران» (۸۱/۱۱/۱۶).	آزاداندیشی در خدمت ایمان جوانان، فرهنگ اسلامی و انقلاب و نه ضربه‌زدن به آن‌ها (۹۵/۰۶/۰۳)		آزاداندیشی مغایر با تقلید مطلق از الگوهای غرب (۸۴/۰۲/۱۹)
استفاده از آزادی نیازمند یادگیری ادب استفاده از آن است (۸۱/۱۱/۰۸).	آغاز روند خلاقیت علمی و تفکر بالنده دینی در جامعه نیازمند دیدن همزمان آزادی، اخلاق و منطق در کنار یکدیگر است (۸۱/۱۱/۱۶).	زیرمقاله ۳: تحقق آزادی در گروهی برگزاری نشست‌های تخصصی مبتنی بر استدلال (نه انتشار اولیه‌ی شبهات در فضای عمومی)	
ضرورت مقابله با آزادی‌ای که به ایمان و فرهنگ اسلامی و انقلابی مردم لطمه وارد می‌کند	ضرورت در تضاد قرار نداشتن آزادی با اخلاق، قانون،		کدهای زیرمقاله ۳

<p>ارزش‌های الهی و حقوق عمومی (بیانیه گام دوم: ۹۷/۱۱/۲۲)</p>			
<p>آزادی به معنای اسلامی آن، مورد قبول جمهوری اسلامی است (۸۸/۰۶/۰۸).</p>	<p>شرط آزادی بیان، سالم بودن محیط (۶۶/۰۲/۱۸)</p>	<p>جای بحث آزاداندیشانه در جلسات تخصصی است و نه عمومی (۸۹/۰۸/۰۲)</p>	<p>مسائل کشمکش‌زا نباید ابتدا به صورت اغواگرایانه برای عامه‌ی مردم مطرح شود (۸۴/۰۸/۰۸).</p>
<p>آزادی منجر به بی‌ایمانی، خیانت است (۷۷/۰۶/۲۴).</p>	<p>رشد شیعه همراه با عقلانیت و آزادفکری (۸۵/۰۸/۱۷)</p>	<p>مسیر تحقق آزاداندیشی، گفتگوی محترمانه، عاقلانه، منصفانه و ارائه‌ی استدلال در محیط تخصصی است (۸۱/۱۱/۰۸).</p>	<p>پیش‌شرط افزایش آزادی در جامعه، تقویت قوت استدلال دانشجویان و جوانان انقلابی (۹۴/۰۴/۲۰)</p>
<p>آزادی نیازمند همراه شدن با حقیقت است (۷۹/۱۲/۰۹).</p>	<p>آزادی بیان، فکر و رفتار حقیقی در آزادی اسلامی</p>	<p>آزاداندیشی نیازمند بحث منطقی است و نه جنجال‌آفرینی و بحث مجادله‌ای و لفاظی (۸۸/۰۸/۰۶)</p>	<p>تحقق آزاداندیشی از مسیر نقادی</p>

	<p>محقق می‌شود (۸۸/۰۶/۰۸).</p>		<p>[ننه هوچی‌گری] است که در حوزه سابقه‌ای دیرینه دارد (۸۱/۱۱/۰۸).</p>
	<p>لزوم دیدن همزمان ارزش آزادی با سایر ارزش‌های انقلاب نظیر دین‌داری و حفظ ایمان مردم (۷۹/۰۲/۲۳)</p>	<p>مسائل کشمکش‌زا ابتدا نیازمند گفتگوهای تخصصی، صاحب‌نظران آن حوزه است (۸۴/۰۸/۰۸).</p>	<p>آزادی بیان باید مستدل و علمی صورت گیرد به طوری که جای نقد علمی وجود داشته باشد (۷۷/۱۲/۰۴).</p>
<p>زیرمقاله ۴: ضرورت شناخت مرزها و محدودکننده‌های آزادی و لزوم رعایت و مدیریت آنها</p>		<p>لزوم پیوند آزادفکری با گفتگوهای تخصصی (۸۴/۰۸/۰۸).</p>	<p>وجود آزادی بیان حتی در نقد ولایت فقیه اما به شکل عالمانه (۷۷/۱۲/۰۴)</p>
<p>کدهای زیرمقاله ۴</p>		<p>لزوم تقویت نهضت آزادفکری و آزاداندیشی در حوزه‌ی علمی (۸۶/۰۹/۰۸)</p>	<p>شبهات در خصوص اعتقادات مردم، حقایق موجود جامعه و تاریخ</p>

			صحیح باید در مجالس تخصصی مطرح شود (۸۴/۰۸/۰۸).
آزادی در اسلام، ضرورت فهم مرز میان آزادی بیان و ایجاد کشمکش و درگیری (۸۴/۰۸/۰۸)	آزادی از تعلقات دنیوی است (۹۱/۰۸/۲۳).	آزاداندیشی و گفتگوی آزاد باید از حوزه و دانشگاه شروع شود و به فضای عمومی منتقل شود (۸۱/۱۱/۰۸).	
علاوه‌بر قوانین اجتماعی، قوانین فردی اسلامی نیز تعیین‌کننده‌ی مرز آزادی در اسلام‌اند (۶۵/۱۱/۰۳).	ضرورت شناخت مرز میان آزادی غلط و آزادی حقیقی (۸۵/۰۳/۲۹)	زیرمقاله ۵: توجیهات نظری ضرورت استقرار آزادی در عین رعایت مرزها و محدودکننده‌های آن	
اسلام و قرآن، مایه‌ی روشنفکری و آزادفکری (۷۶/۱۱/۰۹)	لزوم رعایت مرزهای آزادی (۶۵/۰۹/۱۴)	کدهای زیرمقاله ۵	
	ضرورت مرزبندی با سمپاشی و اضلال و گمراه‌گری در	آزادی نیازمند راه سومی در برابر راه «خفقان و سرجنابیدن و ردّ موضوع استقلال در جهان امروز به‌معنای بردگی و عدم آزادی یک ملت است (۹۹/۰۶/۲۵).	

	<p>بحث آزادی بیان و اندیشه (۷۹/۰۴/۱۹)</p>		<p>جمود» و راه «آزادی بی‌مه‌ار و خودخواهانه غربی» است (۸۱/۱۱/۱۶).</p>
<p>زیرمقوله ۶: مؤلفه‌ها و راه‌کارهای عملی تحقق آزادی در جامعه</p>			<p>نتیجه‌ی اعتقاد به وحدانیت خداوند، آزادی انسان (۶۵/۱۰/۱۹)</p>
<p>کدهای زیرمقوله ۶</p>			<p>آزادی انسان از عبودیت هر آنچه غیر خداست، ریشه‌ی آزادی اسلام (۶۵/۱۰/۱۹)</p>
<p>ضرورت عدم تفحص و تجسس در حوزه‌ی تبعیت یا عدم تبعیت مردم از محدودکننده‌های فردی آزادی (۶۵/۱۱/۰۳)</p>	<p>جنگال و غوغای تبلیغاتی و رسانه‌ای غرب مانع اصلی آزادی بیان (لزوم پرهیز از جنگال و غوغای تبلیغاتی و</p>		<p>زیرمقوله ۷: نهادینه‌شدن و استقرار آزادی نیازمند مدیریت و برنامه‌ریزی نخبگان و جوانان</p>

	<p>رسانه‌ای(۰۲/۰۴) (۶۶/</p>		
<p>ضرورت ایجاد کرسی‌های آزاداندیشی در دانشگاه‌ها و حوزه (۸۸/۰۸/۰۶)</p>	<p>مطالبه‌گری از مسئولان علمی و فرهنگی در خصوص فعالیت در زمینه‌ی آزاداندیشی علمی (۸۳/۰۱/۰۲)</p>	<p>کدهای زیرمقاله ۷</p>	
<p>اولویت آزادی‌های اجتماعی و سیاسی و آزادی‌های فردی و اجتماعی بر آزادی‌های معنوی (۹۱/۰۸/۲۳)</p>	<p>برگزاری انتخابات یکی از شاخصه‌های آزادتر شدن جامعه‌ی ایرانی نسبت به گذشته‌ی خود (۷۱/۰۱/۱۷)</p>	<p>لزوم برنامه‌ریزی عادلانه و هدایت‌گری جهت اینکه آزاداندیشی به ورطه‌ی ولنگاری کشیده نشود (۹۵/۰۶/۰۳).</p>	<p>ضرورت مدیریت و جهت‌دهی آزاداندیشی به‌دست نخبگان، اساتید و دانشجویان، نه دولت و وزارت علوم (صاحبان علم راهنما و جهت‌دهنده‌ی آزادی و آزاداندیشی)((۸۵/۰۸/۱۸</p>

<p>زیرمقوله ۸: ضرورت برخورداری از نگاه جهادی جهت استقرار آزادی</p>	<p>آزادی و اصلاحات نیازمند هدایت‌گری است (۷۹/۰۴/۱۹).</p>	<p>لزوم یافتن سازوکار برای آزاداندیشی از سوی جوانان هوشمند (۸۴/۰۳/۰۵)</p>
<p>کدهای زیرمقوله ۸</p>	<p>زیرمقوله ۹: نقش محوری جوانان متفکر انقلابی و نخبگان دانشگاهی و حوزوی در استقرار آزادی در جامعه</p>	
<p>لزوم فداکاری برای تحقق عدالت و آزادی (۷۸/۰۱/۲۳)</p>	<p>ضرورت گام برداشتن همه‌ی مسؤولان و همه‌ی آحاد ملت در مسیر آزاداندیشی (۸۴/۰۱/۰۱)</p>	<p>کدهای زیرمقوله ۹</p>
<p>لزوم دیدن همزمان آزادی و تکلیف با یکدیگر در اسلام (۷۷/۰۶/۱۲)</p>	<p>لزوم یافتن سازوکار برای آزاداندیشی از سوی جوانان هوشمند (۸۴/۰۳/۰۵)</p>	<p>جوانان آزادفکر و نواندیش مؤمن و پاک‌دامن سربازان انقلابند (۸۱/۱۰/۱۹).</p>

آن‌چه از تاریخ کدهای نه زیرمقوله‌ی «شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی» می‌توان نتیجه گرفت این است که به‌دلیل مسائل مربوط به جنگ تحمیلی و ضرورت بازسازی ایران پس از جنگ، عمده‌بیانات آیت‌الله خامنه‌ای درخصوص شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی به دوران اصلاحات و بعد از آن برمی‌گردد اما این بدان معنا نیست که در سخنان مقام معظم رهبری پیش از سال ۱۳۷۶ اشاراتی درباب شروط و الزامات تحقق آزادی وجود ندارد. برای مثال، کد «شرط آزادی بیان، سالم

بودن محیط» که ذیل زیرمقوله‌ی «لزوم دیدن آزادی و آزاداندیشی در کنار مؤلفه‌ها و مفاهیم دیگر» قرار می‌گیرد، کد «لزوم رعایت مرزهای آزادی» که ذیل زیرمقوله‌ی «ضرورت شناخت مرزها و محدودکننده‌های آزادی و لزوم رعایت و مدیریت آن‌ها» جای می‌گیرد و کدهای «جنجال و غوغای تبلیغاتی و رسانه‌ای غرب مانع اصلی آزادی بیان» و «ضرورت عدم تفحص و تجسس در حوزه‌ی تبعیت یا عدم تبعیت مردم از محدودکننده‌های فردی آزادی» که ذیل زیرمقوله‌ی «مؤلفه‌ها و راه کارهای عملی تحقق آزادی در جامعه» قرار می‌گیرند، جملگی از سخنان آیت‌الله خامنه‌ای در زمان جنگ تحمیلی استخراج شده‌اند و نشان‌دهنده‌ی این موضوع‌اند که تاکنون گسست رادیکالی درخصوص موضوع شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی در اندیشه‌ی ایشان رخ نداده است.

۴-۳) مقوله‌ی «تعاریف و مصادیق مفهوم آزادی»

آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات و سخنرانی‌های خود کوشیده‌اند تا از یکسو وجوه مختلف معنایی مفهوم آزادی را تشریح کنند و ازسوی دیگر، مصادیقی را برای آن ارائه دهند. براین‌اساس در این بخش کدهای مرتبط با این وجوه معنایی مختلف و همچنین کدهای اختصاص داده شده به مصادیق مفهوم آزادی ارائه می‌شود. در تعریفی جامع از مفهوم آزادی می‌توان گفت که ایشان آزادی را حقی انسانی می‌پندارند که ریشه‌ی آن را باید در جهان‌بینی توحیدی و اعتقاد به وحدانیت خداوند جستجو کرد. آیت‌الله خامنه‌ای همچنین آزادی را راه سومی در برابر مسیر فرهنگ خفقان و مسیر آزادی بی‌مه‌ار و خودخواهانه غربی می‌دانند و بر جهت‌خدا‌محورانه‌ی آن تأکید می‌کنند. گفتنی است، نزد مقام معظم رهبری یکی از مهم‌ترین مصادیق عملیاتی‌شدن مفهوم آزادی، دوران حیات پیامبر بوده است. بنابراین مطالعه‌ی سیره‌ی فکری و عملی پیامبر می‌تواند راهنمای مؤثری برای فهم مصادیقی این مفهوم باشد.

مقوله: «تعاریف و مصادیق مفهوم آزادی»		
کدهای مقوله		
آزادی و تأمین حقوق شهروندی از مبانی دین اسلام به‌شمار می‌روند (۸۲/۰۵/۱۵).	مقدمه‌ی عبودیت خداوند، آزادی انسان است (۷۷/۰۶/۱۲).	آزادی، یک حق انسانی است (۷۷/۰۶/۱۲).
آزادی اجتماعی یعنی حق تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه‌ی افراد	مبنای آزادی (توحید)، کفر به طاغوت، عدم اطاعت از نظام‌های اجتماعی [ناعادلانه] و پیروی از	جهان‌بینی توحیدی، ریشه‌ی آزادی در فرهنگ اسلامی (۶۵/۱۰/۱۹)

جامعه (بیانیه گام دوم: ۹۷/۱۱/۲۲)	اراده‌ی الهی است (۹۱/۰۸/۲۳).	
قرن‌ها پیش از طرح مفاهیم آزادی و عدالت در غرب این مفاهیم در زمان پیغمبر عملی شدند (۹۹/۰۱/۰۳).	استقلال، آزادی در ابعاد یک ملت است (۹۹/۰۶/۲۵).	استقلال یعنی آزادی یک ملت از استثمار و تحمیل‌ها (۹۴/۰۶/۲۵)
آزادی به‌عنوان حق اولیه‌ی انسان‌ها (۶۵/۰۹/۱۴)	شوق‌های اصلی در محیط‌های علمی: شوق به علم، عدالت و آزادی (۸۲/۰۲/۲۲)	آزادی جزء فطرت مردم است (۷۸/۰۱/۰۱)
اولویت معنای دوم آزادی (آزادی از چنگ عوامل درونی) بر معنای اول آن (سلوک فردی) (۹۱/۰۸/۲۳).	دو معنای آزادی معنوی (سلوک فردی و آزادی از چنگ عوامل درونی) (۹۱/۰۸/۲۳)	آزادی در اسلام، آزادی از تعلقات دنیوی است (۹۱/۰۸/۲۳).
آزاداندیشی حد وسطِ هرچ‌ومرج و کفرگویی و اهانت به همه‌ی مقدّسات و ارزش‌های مسلّم و مستدل و جمود فکری و تحجّر است (۸۱/۱۱/۰۸).	آزاداندیشی حرکت کردن در فضای لایتناهی فکر است (۸۱/۱۱/۰۸).	آزادی بیان راه سومی است در برابر مسیر فرهنگ خفقان و مسیر آزادی بی‌مه‌ار و خودخواهانه غربی (۸۱/۱۱/۱۶)
	نهضت آزادفکری: بازگذاشتن آزاداندیشی و نوآوری و تحول و در عین حال مدیریت آن (۸۵/۰۸/۱۸)	جهت آزادی باید به سمت خدا باشد (۸۹/۰۵/۳۱).

آن‌طور که از تاریخ مجموعه‌بیانات آیت‌الله خامنه‌ای پیداست ایشان در حوزه‌ی تعاریف و مصادیق مفهوم آزادی دچار گسست و تحول نشده‌اند، به‌طوری‌که پیش از عهده‌داری مقام رهبری آزادی را یکی از حقوق اولیه‌ی انسان‌ها می‌پنداشتند که ریشه‌ی آن‌را در عدم عبودیتِ غیرِ خدا باید جست.

بنابراین در باب این مقوله باید گفت که آیت‌الله خامنه‌ای به تدریج در بیانات مختلفشان کوشیده‌اند زوایای مختلف تعریف فوق از آزادی را آشکار و تشریح کنند.

۳-۵) مقوله‌ی «پارادوکس آزادی در ایران معاصر»

یکی از مقولات بسیار مهم که می‌توان از آرای آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص مفهوم آزادی بدان رسید، مقوله‌ی «پارادوکس آزادی در ایران معاصر» است. در این مقوله، معانی‌ای جای می‌گیرند که بر چگونگی مسئله‌شدن مفهوم آزادی در عصر مشروطه، نفوذ تفکرات غربی نزد روشنفکران عصر مشروطه، و تداوم نگاه تقلیدی و ترجمه‌ای روشنفکران ایرانی به مفهوم آزادی، دلالت دارند و مهم‌ترین پارادوکس‌های مفهوم آزادی در ایران معاصر را شکل می‌دهند؛ پارادوکس‌هایی که جزء تحت سلطه‌ی آمریکا و جهان غرب قرار گرفتن را به همراه ندارد.

مقوله: «پارادوکس آزادی در ایران معاصر»		
کدهای مقوله		
قیاس مقوله‌ی آزادی در غرب و مقوله‌ی آزادی در اسلام و مشروطیت، قیاسی مع الفارق است که مانع هرگونه زایشی است (۹۱/۰۸/۲۳).	مقوله‌ی آزادی در مشروطیت همراه با گرایش‌های ضد مسجد، ضد روحانیت و ضد دین بود (۹۱/۰۸/۲۳).	نفوذ تفکرات غربی در ذهن روشنفکران (اشرافیان) در دو سه دهه‌ی قبل از مشروطه، نقیصه‌ی بزرگ طرح مفهوم آزادی در مشروطیت (۹۱/۰۸/۲۳)
آزادی خواهی می‌تواند حربه‌ای جهت تسلط حکومت دست‌نشانده‌ی غرب بر کشور باشد (۸۲/۰۸/۱۵).	نگاه تقلیدی روشنفکران ایرانی به مفهوم آزادی، مانع شکل‌گیری جامعه‌ای آزاد (۹۱/۰۸/۲۳)	نگاه تقلیدی روشنفکران ایرانی به مفهوم آزادی، مانع شکل‌گیری منظومه‌ی فکری نو در باب آزادی (۹۱/۰۸/۲۳)
نتیجه‌ی آزادی خواهی تقلیدی و ترجمه‌ای غرب تحت سلطه‌ی آمریکا و غرب	آزادانه فکر کردن و آزادانه تصمیم‌گرفتن در تضاد با آزادی خواهی ترجمه‌ای و	آزاداندیشی مغایر با تقلید مطلق از الگوهای غرب (۸۴/۰۲/۱۹)

تقلیدی غرب است (۸۲/۰۸/۱۵).	قرارگرفتن است (۸۲/۰۸/۱۵).
----------------------------	---------------------------

از تاریخ کدهای استخراج شده‌ای که هر کدام به‌نوعی بر پارادوکس آزادی در ایران معاصر اشاره دارند، مشخص می‌شود که به‌طور کلی آیت‌الله خامنه‌ای در دو دهه‌ی اخیر (دهه‌ی ۸۰ و ۹۰) ضروری دانسته‌اند که این مقوله را نیز در محور سخنان خود درخصوص مفهوم آزادی بگنجانند. همان‌طور که از کدهای جدول فوق پیداست، آن‌ها مکمل مقولات قدیمی‌تر نظیر «تعاریف و مصادیق آزادی» یا «شروط و الزامات تحقق آزادی» هستند و باید در راستای این مقولات فهمیده شوند.

۶-۳) مقوله‌ی «اهداف و پیامدهای آزادی و آزاداندیشی»

بخشی از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در باب مفهوم آزادی به پیامدها و اهداف اختصاص یافته است که استقرار آزادی موجب تحقق آن‌ها خواهد شد. بی‌تردید مهم‌ترین این اهداف و پیامدها، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی نوین اسلامی است. از نظر ایشان، رسیدن به اهداف جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی بدون گام برداشتن در مسیر آزادی بیان محقق نخواهد شد. همچنین، از پیامدهای اصلی آزادی و آزاداندیشی، رشد شیعه، رشد اجتماعی، علمی، فکری و فلسفی، بیدار کردن عقل جمعی و در یک کلام، پیشرفت کشور است. در ادامه تمام کدهای مربوط به مقوله‌ی «اهداف و پیامدهای آزادی و آزاداندیشی» آورده می‌شوند.

مقوله: «اهداف و پیامدهای آزادی و آزاداندیشی»		
کدهای مقوله		
برای تمدن‌سازی، جامعه‌پردازی، علاج بیماری‌ها و هتاک‌ها و مهار هرج‌ومرج فرهنگی نیازمند آزادی بیان و گفتگوی آزادیم (۸۱/۱۱/۱۶).	بیدار کردن عقل جمعی بدون آزادی بیان و گفتگوی آزاد ناممکن است (۸۱/۱۱/۱۶).	اساساً آزادی برای هدایت و رشد افکار است، نه برای گمراهی انسان (۶۶/۰۲/۱۸)
پیشرفت کشور در گروهی آزادی اندیشه (۸۸/۰۸/۰۶)	خصوصیت تحقیق علمی، آزادی عقلائی و منضبط (۸۴/۱۰/۲۹)	پیشرفت ایران در گروهی آزادی و استقلال (۷۳/۰۸/۱۱)
کمک آزاداندیشی به محوربودگی نسل جوان در	کارکرد آفندی و پدافندی آزاداندیشی: آزاداندیشی هم	آزاداندیشی شرط لازم برای رشد اجتماعی، علمی، فکری

و فلسفی (۸۵/۰۳/۲۹)	موجب اتخاذ رویکرد انتقادی (پدافندی) به مجموعه‌های فرهنگی می‌شود و هم تولیدکننده‌ی فرهنگ انقلابی (آفندی) است (۹۵/۰۶/۰۳).	حرکت عمومی جامعه (۹۸/۰۳/۰۱)
آزادی از چنگ عوامل درونی باعث شکل‌گیری روحیه‌ی جهاد، مبارزه و صراحت سخن (۹۱/۰۸/۲۳)	هدف نهضت آزادفکری، تفکر بر روی مسائل مختلف (۸۴/۰۲/۱۹)	رشد انسان تابع فضای آزاد فکری (۸۴/۰۶/۰۸)
	رشد شیعه همراه با عقلانیت و آزادفکری (۸۵/۰۸/۱۷)	پیشرفت کشور در گروهی آزادی واقعی فکرهاست نه لفاظی و جنجال آفرینی (۸۸/۰۸/۰۶)

تاریخ کدهای درج‌شده در جدول فوق نمایانگر این موضوع است که آیت‌الله خامنه‌ای از همان دوران جنگ تحمیلی در سخنانشان کدهایی در خصوص اهداف و پیامدهای آزاداندیشی وجود داشته است و در تمامی این دوران‌ها ایشان اعتقاد داشته‌اند که پیشرفت و رشد در ابعاد مختلف آن، یکی از اهداف اصلی آزادی و آزاداندیشی است.

۷-۳) مقوله‌ی «دشواری‌ها و موانع تحقق آزادی»

در منظومه‌ی فکری مقام معظم رهبری نکات مهمی در خصوص موانع و مشکلاتی که بر سر استقرار آزادی و آزاداندیشی وجود دارد، یافت می‌شود. در مقوله‌ی «دشواری‌ها و موانع تحقق آزادی» کوشیده شده است که کدهای مربوط به این نکات آورده شود. به‌طور کلی نزد ایشان نگاه تقلیدی روشنفکران، اسارت‌های گوناگون زندگی (نظیر اسارت شغل، اسارت نظام‌های فاسد، اسارت هوی و هوس، اسارت‌های پلیسی، اسارت اقتصادی)، تفریط و افراطی که در زمینه‌ی پذیرش یا عدم پذیرش آزادی وجود دارد و عدم فرهنگ گفتگویی که اغلب موجب کشمکش و درگیری می‌شود، مهم‌ترین موانع و دشواری‌ها در مسیر استقرار آزادی‌اند.

مقوله: «دشواری‌ها و موانع تحقق آزادی»

کدهای مقوله		
نگاه تقلیدی روشنفکران ایرانی به مفهوم آزادی، مانع شکل‌گیری جامعه‌ای آزاد (۹۱/۰۸/۲۳)	نگاه تقلیدی روشنفکران ایرانی به مفهوم آزادی، مانع شکل‌گیری منظومه‌ی فکری نو درباب آزادی (۹۱/۰۸/۲۳)	در اسلام آزادی هم دارای موانع بیرونی و هم درونی است (۶۵/۱۰/۱۹).
اسارت‌های گوناگونی (اسارت شغل، اسارت نظام‌های فاسد، اسارت هوی و هوس، اسارت‌های پلیسی، اسارت اقتصادی) انسان غربی را محاصره کرده‌اند و مانع آزادی او می‌شوند (موانع بیرونی) (۶۵/۱۰/۱۹).	تقوا و تزکیه عامل رهایی از موانع درونی آزادی (۶۵/۱۰/۱۹)	امروزه از یکسو سنت‌شکنی، حرافسی، هیاهو و جنجال‌آفرینی و از سوی دیگر، طرد و لعن و تکفیر گروه سنت‌شکن بر آزاداندیشی مطرح در مجامع تخصصی غلبه دارد (۸۱/۱۱/۰۸).
		اختلافات فکری و آزادی بیان نباید منجر به کشمکش شود (۸۴/۰۸/۰۸).

مقوله‌ی «دشواری‌ها و موانع تحقق آزادی» از جمله مقولاتی است که آیت‌الله خامنه‌ای همواره و در دوران مختلف در بیاناتشان درباب مفهوم آزادی به آن توجه کرده‌اند. به‌طور کلی مباحث ایشان درخصوص دشواری‌ها و موانع آزادی حول مبحث موانع درونی و بیرونی آزادی که در دهه‌ی ۶۰ مطرح کرده‌اند، جای می‌گیرد. بنابراین در این مقوله نه تنها گسست خاصی را در اندیشه‌ی مقام معظم رهبری نمی‌توان مشاهده کرد بلکه برعکس، پیوستگی جالب توجهی در این زمینه قابل مشاهده است.

۸-۳) مقوله‌ی «آزادی یکی از تاکتیک‌های بقای نظام سرمایه‌داری و صهیونیسم

جهانی»

یکی از نکات مهمی که اغلب روشنفکران و دانشگاهیان در ایران از آن غافلند و به‌طور هوشمندانه در سخنان و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای تجلی یافته است، جایگاه تاکتیکی و راهبردی آزادی برای نظام سرمایه‌داری و صهیونیسم جهانی است. به‌دلیل اهمیت این موضوع ضروری است که مقوله‌ی مستقلی

برای کدهای مرتبط با نکته‌ی فوق در نظر گرفته شود. به عبارت دیگر، توجه به این مقوله باعث می‌شود که نخست، فهم دقیق آیت‌الله خامنه‌ای از جایگاه آزادی در غرب مشخص شود. دوم، وابسته بودن بقای نظام سرمایه‌داری به فهم غیر واقعی و تاکتیکی مفهوم آزادی مورد توجه قرار گیرد. سوم، زمینه برای درک معنای واقعی آزادی نزد مقام معظم رهبری فراهم شود؛ و در نهایت، نگاه ساده‌انگارانه‌ی برخی روشنفکران درباره‌ی قیاس مفهوم آزادی که از غرب‌زدگی آن‌ها می‌آید و در تضاد با مفهوم واقعی آزادی است، مشخص شود. در ادامه کدهای تخصیص یافته به واحدهای معنایی متناظر با تحلیل فوق آورده می‌شوند.

مقوله: «آزادی یکی از تاکتیک‌های بقای نظام سرمایه‌داری و صهیونیسم جهانی»		
کدهای مقوله		
آزادی مورد توجه جمهوری اسلامی [برخلاف غرب]، مسئله‌ای اعتقادی است و نه تاکتیکی (۸۸/۰۶/۰۸).	حقوق بشر، آزادی و دموکراسی غربی ابزارهایی در خدمت استثمار و سرمایه‌داری (۸۲/۱۱/۱۹).	ترویج آزادی به معنای بی‌ضابطه‌ای و ولنگاری برای مقابله با ایمان جوانان (۹۳/۰۱/۰۱)
لیبرال دموکراسی نمی‌تواند منجر به آزادی انسان شود (۸۲/۰۱/۲۲).	آزادی در غرب آزادی‌ای ادعایی است، نه واقعی (۶۶/۰۲/۰۴).	آزادی بیان در غرب، امری آمیخته با سیاست و گزینشی (۹۶/۰۶/۰۴).
آزادی بیان در غرب در خدمت اصول استکباری و تقدس‌زدایی از اسلام (۹۱/۰۶/۲۷)	آزادی‌خواهی می‌تواند حربه‌ای جهت تسلط حکومت دست‌نشانده‌ی غرب بر کشور باشد (۸۲/۰۸/۱۵).	آزادی بیان در آمریکا تا زمانی که در خدمت منافع دولت آمریکا و نظام سرمایه‌داری باشد، به رسمیت شناخته می‌شود (اشاره به عدم پوشش جنبش وال استریت توسط رسانه‌های آمریکایی) (۹۰/۰۷/۲۰).
آزادی در غرب یک مسأله‌ی تاکتیکی و یک انحراف است (۸۸/۰۶/۰۸).	آزادی روکش دولت آمریکا برای پنهان نگاه داشتن قدرت‌طلبی و هوس سلطه بر	آزادی بیان، حربه‌ی صهیونیست‌ها جهت در برابر هم قراردادن مسلمانان و مسیحیان

(۸۴/۱۱/۱۸)	جهان (۸۰/۱۲/۲۷)	
مرزهای آزادی در لیبرالیسم غربی، مرزهای مادی است، نه مرزهای اخلاقی (۷۷/۰۶/۱۲).	برای بیان آزاد در غرب باید وابسته به مراکز قدرت سرمایه‌داری باشید (۷۹/۰۲/۲۳).	رسانه‌ها در آمریکا در خدمت منافع صهیونیست‌ها و سرمایه‌داران بزرگ قرار دارند (۸۰/۱۲/۲۷).
نمونه‌ای از شعارى بودنِ آزادی بیان و آزادی انتخاب در آمریکا (۸۴/۰۲/۱۹)	باید به آزادی‌ای که آمریکایی‌ها برای ما می‌خواهند، شک کنیم (۷۸/۰۱/۰۱).	دشمنان ما مصداق این جمله‌اند: «ای آزادی! به نام تو چه جنایتها که انجام نمی‌گیرد!» (۷۸/۰۱/۰۱)

از تاریخ کدهای مقوله‌ی مذکور پیداست که آیت‌الله خامنه‌ای قبل از عهده‌داری مقام رهبری نیز قائل به این موضوع بودند که آزادی در غرب تاکتیکی برای بقای نظام سرمایه‌داری و صهیونیسم جهانی به‌شمار می‌رود (اشاره به کد «آزادی در غرب آزادی‌ای ادعایی است، نه واقعی» به تاریخ ۶۶/۰۲/۰۴) اما از سال ۱۳۷۷ به بعد به‌وضوح این موضوع در کلام ایشان تجلی یافته است.

۳-۹) مقوله‌ی «ترویج فهم غیرواقعی و غربی از آزادی، یکی از حربه‌های مهم معاندان جهت مقابله با جمهوری اسلامی ایران»

در بیانات مقام معظم رهبری در خصوص آزادی، عبارات مختلفی وجود دارد که هر کدام به‌نوعی بر این مضمون اساسی تأکید می‌کنند که آزادی غربی و غیرواقعی، حربه‌ی مهم دشمنان انقلاب برای ضربه زدن به اعتقاد و ایمان جوانان و به‌طور کلی مبانی انقلاب اسلامی است. به‌بیان دقیق‌تر، چنانچه آزادی واقعی در جامعه استقرار نیابد، فضا برای دشمنان انقلاب فراهم می‌شود تا با هدف ضربه زدن به ایمان جوانان و پایه‌های انقلاب، به ترویج فهم غلط آزادی بپردازند. بر اساس آنچه گفته شد، برخی از مهم‌ترین کدهای این مقوله که می‌توان آن را مقوله‌ی «ترویج فهم غیرواقعی و غربی از آزادی، یکی از حربه‌های مهم معاندان جهت مقابله با جمهوری اسلامی ایران» نام نهاد، عبارتند از: «نگاه تقلیدی و ضد دینی روشنفکران ایرانی به مفهوم آزادی موجب شکل‌گیری دین‌داران مخالف آزادی»، «فهم غلط از آزادی در خدمت براندازی خاموش نظام توسط دشمن» و «آزادی بیان به‌معنای انتشار اولیه‌ی مسائل منازعه‌برانگیز در فضای عمومی، حربه‌ی دشمن برای تفرقه‌افکنی».

مقوله: «ترویج فهم غیرواقعی و غربی از آزادی، یکی از حربه‌های مهم معاندان»

جهت مقابله با جمهوری اسلامی ایران»		
کدهای مقوله		
آزادی در غرب یک مسأله‌ی تاکتیکی و یک انحراف است (۸۸/۰۶/۰۸).	عده‌ای از افراط‌گرایان دینی با ترس از آزادی، در خدمت اهداف معاندان داخلی گام برمی‌دارند (۷۷/۰۶/۱۲).	ترویج آزادی به معنای بی‌ضابطه‌ای و ولنگاری برای مقابله با ایمان جوانان (۹۳/۰۱/۰۱)
مسائل کشمکش‌زا نباید ابتدا به صورت اغواگرانه برای عامه‌ی مردم مطرح شود (۸۴/۰۸/۰۸).	فهم غلط از آزادی در خدمت براندازی خاموش نظام توسط دشمن (۸۵/۰۳/۲۹)	آزادی خواهی می‌تواند حربه‌ای جهت تسلط حکومت دست‌نشانده‌ی غرب بر کشور باشد (۸۲/۰۸/۱۵).
آزادی بیان در غرب در خدمت اصول استکباری و تقدس‌زدایی از اسلام (۹۱/۰۶/۲۷)	آزادی بیان، حربه‌ی صهیونیست‌ها جهت در برابر هم قراردادن مسلمانان و مسیحیان (۸۴/۱۱/۱۸)	آزادی بیان به معنای انتشار اولیه‌ی مسائل منازعه‌برانگیز در فضای عمومی، حربه‌ی دشمن برای تفرقه‌افکنی (۸۴/۰۸/۰۸)
		آزادی بیان، حربه‌ی صهیونیست‌ها برای به فساد کشیده‌شدن اخلاق ملت‌ها (۹۱/۰۶/۲۷)

تاریخ کدهای این مقوله نشان‌دهنده‌ی این موضوع است که پس از آن که در دوره‌ی اصلاحات مفهوم آزادی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی گفتمان اصلاح‌طلبی وارد فضای نخبگانی و عمومی جامعه شد، آیت‌الله خامنه‌ای ضروری دانستند که این نکته‌ی مهم را به جامعه‌ی روشنفکری و عموم جامعه گوشزد کنند که «ترویج فهم غیرواقعی و غربی از آزادی، یکی از حربه‌های مهم معاندان جهت مقابله با جمهوری اسلامی ایران» است.

۱۰-۳) مقوله‌ی «ضرورت توجه به آزادی واقعی جهت مقابله با حربه‌های معاندان»

در مقوله‌ی قبل کدهای مرتبط با واحدهای معانی‌ای گنجانده شد که به این موضوع اشاره می‌کردند که دشمنان انقلاب از ترویج آزادی غربی و غیر واقعی به‌عنوان حربه‌ای برای ضربه زدن به انقلاب اسلامی و ایمان جوانان بهره می‌برند. بنابراین، آزادی در غرب تاکتیکی است که در خدمت اصول استکباری نظام سلطه و تقدس‌زدایی از اسلام قرار دارد. با در نظر گرفتن این مقوله، پاره‌ای از سخنان آیت‌الله خامنه‌ای ناظر بر این نکته‌ی مهم است که برای مقابله با این حربه‌ی معاندان می‌بایست بیش از پیش به آزادی واقعی و لزوم ترویج آن، توجه کرد. بر این اساس می‌توان به بیانات ایشان در این رابطه کدهای زیر را اختصاص داد.

مقوله: «ضرورت توجه به آزادی واقعی جهت مقابله با حربه‌های معاندان»		
کدهای مقوله		
عده‌ای از افراط‌گرایان دینی با ترس از آزادی، در خدمت اهداف معاندان داخلی گام برمی‌دارند (۷۷/۰۶/۱۲).	پیشرفت ایران در گروهی آزادی و استقلال (۷۳/۰۸/۱۱)	قدرت‌های بزرگ از آزادی ملی ایران خشمگین می‌شوند (۷۱/۰۷/۱۸).
کارکرد آفندی و پدافندی آزاداندیشی: آزاداندیشی هم موجب اتخاذ رویکرد انتقادی (پدافندی) به حمله‌های فرهنگی می‌شود و هم تولیدکننده‌ی فرهنگ انقلابی (آفندی) است (۹۵/۰۶/۰۳).	برای تمدن‌سازی، جامعه‌پردازی، علاج بیماری‌ها و هتاک‌ها و مهار هرج‌ومرج فرهنگی نیازمند آزادی بیان و گفتگوی آزادیم (۸۱/۱۱/۱۶).	آزادی از چنگ عوامل درونی باعث شکل‌گیری روحیه‌ی جهاد، مبارزه و صراحت سخن (۹۱/۰۸/۲۳)
ضرورت تفاوت‌گذاری میان هوچی‌گری و عوام‌فریبی و آزاداندیشی و تفکر نقاد (۸۱/۱۱/۰۸)	آزاداندیشی به‌عنوان ابزاری برای ضربه‌زدن دشمن (۹۵/۰۶/۰۳)	لزوم پیشی گرفتن از اهل باطل در آزاداندیشی و تولیدات فرهنگی (۸۴/۰۶/۰۸)

از تاریخ کدهای این مقوله مشخص می‌شود که آیت‌الله خامنه‌ای بعد از شکل‌گیری ثبات اقتصادی و سیاسی پس از جنگ تحمیلی (از اوایل دهه‌ی هفتاد) در راستای حرکت در جهت رشد و پیشرفت کشور و همچنین جهت مقابله با حربه‌های معاندان توجه ویژه‌ای به آزادی واقعی انسان‌ها داشته‌اند.

۱۱-۳) مقوله‌ی «عدم هراس از آزادی و آزاداندیشی واقعی و ضرورت اجتناب از

خفقان و استبداد»

مقوله‌ی دیگری که می‌توان از کدهای حاصل‌شده از بیانات مقام معظم رهبری به آن رسید، مقوله‌ی «عدم هراس از آزادی و آزاداندیشی واقعی و ضرورت اجتناب از خفقان و استبداد» است. وجه تمایز این مقوله نسبت به دو مقوله‌ی پیشین، تأکیدی است که آیت‌الله خامنه‌ای بر عدم هراس از آزادی می‌گذارد. بدیهی است که روی سخنان ایشان بیشتر بر دین‌داران متحجر مخالف آزادی است، به طوری که مقام معظم رهبری رویکرد انفعالی و واپس‌گرایانه‌ی چنین دین‌دارانی را مانعی برای جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی نوین اسلامی می‌داند.

مقوله: «عدم هراس از آزادی و آزاداندیشی واقعی و ضرورت اجتناب از خفقان و استبداد»		
کدهای مقوله		
عده‌ای از افراط‌گرایان دینی با ترس از آزادی، در خدمت اهداف معاندان داخلی گام برمی‌دارند. (۷۷/۰۶/۱۲)	برای تمدن‌سازی، جامعه‌پردازی، علاج بیماری‌ها و هتاک‌ها و مهار هرج‌ومرج فرهنگی نیازمند آزادی بیان و گفتگوی آزادیم. (۸۱/۱۱/۱۶)	عدم تهدید و تعقیب افراد به دلیل بیان افکار و عقایدشان (۹۷/۰۱/۰۱)
آزادی بیان راه سومی است در برابر مسیر فرهنگ خفقان و مس‌سیر آزادی بی‌مه‌ار و خودخواهانه غربی (۸۱/۱۱/۱۶)	وابسته کردن بقای نظام به چند بنیان از طرف موافقان نظام و برخورد رادیکان به آن‌ها با هدف زدن بنیان‌های نظام از سوی مخالفان نظام، ظلم به آزاداندیشی است (۸۱/۱۱/۰۸).	لزوم فاصله‌گرفتن از تفکرات متحجرانه و تکفیری در حوزه‌ی علمیه (۸۶/۰۹/۰۸)

<p>نگاه تقلیدی و ضد دینی روشنفکران ایرانی به مفهوم آزادی موجب شکل‌گیری دین‌داران مخالف آزادی (۹۱/۰۸/۲۳)</p>	<p>تقویت نهضت آزادفکری و آزاداندیشی در حوزه‌ی علمیه (۸۶/۰۹/۰۸)</p>
---	--

تاریخ کدهای مقوله‌ی مذکور حاکی از آن است که آیت‌الله خامنه‌ای پس از حاکم‌شدن گفتمان اصلاح‌طلبی بر فضای عمومی کشور و جهت مقابله با تندروی‌های مخالف این گفتمان که نگران آزادی‌های بی‌حدوحصر احتمالی بودند، در بیانات متعددی خواستار «عدم هراس از آزادی و آزاداندیشی واقعی و ضرورت اجتناب از خفقان و استبداد» شدند تا از این طریق، ضمن آن که بتوانند فضا را برای استقرار آزادی واقعی فراهم کنند از وقوع استبداد در کشور نیز جلوگیری به عمل آورند.

نتیجه‌گیری

در این مقاله به تحلیل محتوای کیفی مفهوم «آزادی» نزد آیت‌الله خامنه‌ای پرداختیم. به بیان دیگر، پس از انتخاب واحدهای معنا و کدگذاری آن‌ها کوشیده شد تا کدهای تخصیص‌داده شده، درون مقولات متمایزی طبقه‌بندی شوند. پس از انجام فرآیند مقوله‌بندی، یازده مقوله‌ی متمایز شناسایی شدند. از تاریخ کدهای مقولات یازده‌گانه‌ی به‌دست‌آمده پیداست که گسست بنیادینی در اندیشه‌ی مقام معظم رهبری در باب مفهوم آزادی رخ نداده است. با این وجود، برخی از مقولات مفهوم آزادی نظیر «پارادوکس آزادی در ایران معاصر» و «عدم هراس از آزادی و آزاداندیشی واقعی و ضرورت اجتناب از خفقان و استبداد» صرفاً پس از ظهور گفتمان اصلاح‌طلبی در بیانات ایشان تجلی پیدا کردند که حاکی از آن است که اولاً آیت‌الله خامنه‌ای در دوران جنگ تحمیلی و دوره‌ی چندساله‌ی بازسازی ویرانی‌های جنگ، فرصت مناسبی برای بسط این مفهوم نداشته‌اند و ثانیاً، ایشان پس از استقرار گفتمان اصلاح‌طلبی ضروری پنداشته‌اند که موازنه‌ای در باب مفهوم آزادی برقرار کنند تا هم تندرویان مخالف آزادی نتوانند این مفهوم کلیدی را به حاشیه برانند و هم غرب‌گرایان افراطی نتوانند به تبلیغ آزادی غلط و غیرحقیقی در فضای نخبگانی و عمومی بپردازند.

با بررسی دقیق‌تر یازده مقوله‌ی به‌دست‌آمده به نظر می‌رسد که می‌توان میان آن‌ها در قالب دو تم کلی ارتباطی منطقی برقرار کرد. به عبارت دقیق‌تر، از تحلیل برخی مقولات کنار هم می‌توان به این تم کلی رسید که «آزادی واقعی برای ایجاد جامعه‌ای قوی و تمدن‌ساز، عنصری ضروری است». نخستین

نکته در خصوص مذکور این است که باید از «آزادی واقعی» سخن گفت، نه هر گونه‌ای از آزادی. از این منظر در این‌تم، مقولات متنوعی نظیر «تعاریف و مصادیق مفهوم آزادی»، «آزادی واقعی، آزادی مقید و متعادل است»، «شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی»، «پارادوکس آزادی در ایران معاصر» و «دشواری‌ها و موانع تحقق آزادی» جای می‌گیرند.

علاوه‌براین، نکته‌ی حائز اهمیت‌ی که در این‌تم باید مورد توجه قرار گیرد این است که نمی‌توان بدون آزادی واقعی، اهداف و پیامدهای بسیار مهم انقلاب اسلامی را محقق کرد. به‌عبارت‌دیگر، آزادی واقعی که خود مشروط به قیود و شروطی نظیر تعادل، عقلانیت، انصاف، منطقی، اخلاق، حقوق معنوی و مادی دیگران و... است، شرط ضروری و یکی از الزامات مهم ایجاد و استقرار تمدن نوین اسلامی است و در نتیجه باید جایگاه ویژه‌ای به آن اختصاص داد و بسترهای استقرار آن را فراهم ساخت زیرا که بدون آن، انقلاب اسلامی موتور محرکه‌اش را از دست خواهد داد. براین‌اساس، مقوله‌های دیگری نظیر «آزادی به‌عنوان یکی از نیازهای ضروری و موضوعات مورد توجه در تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی»، «اهداف و پیامدهای آزادی و آزاداندیشی»، «ضرورت توجه به آزادی واقعی جهت مقابله با حربه‌های معاندان» و «عدم هراس از آزادی و آزاداندیشی واقعی و ضرورت اجتناب از خفقان و استبداد» را نیز می‌توان ذیل این‌تم کلی قرار داد.

تم دیگری که از مقولات به‌دست‌آمده در باب مفهوم آزادی نزد آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان به آن رسید، تم «لزوم برخورداری از بینش و رویکرد انقلابی در مواجهه با آزادی تاکتیکی غرب» است. به‌عبارت‌دیگر، در کنار تم اساسی «آزادی واقعی برای ایجاد جامعه‌ای قوی و تمدن‌ساز، عنصری ضروری است»، که بر جایگاه ویژه‌ی آزادی واقعی جهت کارآمدی و تمدن‌سازی انقلاب اسلامی نزد مقام معظم رهبری تأکید دارد، مقولات دیگری نیز وجود دارند که حاکی از آن‌اند که نمی‌توان بدون برخورداری از بینش و رویکرد انقلابی، آزادی واقعی و غیرواقعی را از یکدیگر تفکیک کرد و در دام رویکرد تماماً استراتژیک غرب به آزادی گرفتار نشد. بنابراین، مواجهه‌ی انتقادی و روحیه‌ی انقلابی‌گری در برابر نظام سلطه‌ی عنصری ضروری جهت کاربست آزادی واقعی در جامعه، نزد مقام معظم رهبری است. به‌عبارت‌دیگر، آزادی واقعی صرفاً در ذهنیت‌هایی انقلابی و سلطه‌ناپذیر تجلی می‌یابد، با ذهنیتی غیرانقلابی و مطیع در برابر غرب نباید انتظار تحقق آزادی واقعی و به‌تبع آن، تمدن‌سازی نوین اسلامی را داشت. با توجه به آنچه گفته شد، سه مقوله‌ی «آزادی یکی از

۶۸ ..... دو فصلنامه «جستارهای انقلاب اسلامی»، سال سوم، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

تاکتیک‌های بقای نظام سرمایه‌داری و صهیونیسم جهانی»، «ترویج فهمِ غیرواقعی و غربی از آزادی، یکی از حربه‌های مهم معاندان جهت مقابله با جمهوری اسلامی ایران» و «ضرورت توجه به آزادی واقعی جهت مقابله با حربه‌های معاندان» را می‌توان در تم «لزوم برخورداری از بینش و رویکرد انقلابی در مواجهه با آزادی تاکتیکی غرب» جای داد.

تحلیل محتوای مفهوم «آزادی» در اندیشه‌ی سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای		
تم	تم نخست: «آزادی واقعی برای ایجاد جامعه‌ای قوی و تمدن‌ساز، عنصری ضروری است»	
تم	زیر تم ۱ تم نخست: «ابعاد و مؤلفه‌های آزادی واقعی»	زیر تم ۲ تم نخست: «آزادی واقعی، موتور محرکه‌ی انقلاب اسلامی»
تم دوم: «لزوم برخورداری از بینش و رویکرد انقلابی در مواجهه با آزادی تاکتیکی غرب»	زیر تم ۱ تم نخست: «ابعاد و مؤلفه‌های آزادی واقعی»	زیر تم ۲ تم نخست: «آزادی واقعی، موتور محرکه‌ی انقلاب اسلامی»
سه مقوله در این تم جای می‌گیرند که عبارتند از: - آزادی یکی از تاکتیک‌های بقای نظام سرمایه‌داری و صهیونیسم جهانی - ترویج فهمِ غیرواقعی و غربی از آزادی، یکی از حربه‌های مهم معاندان جهت مقابله با جمهوری اسلامی ایران - ضرورت توجه به آزادی واقعی جهت مقابله با حربه‌های معاندان	پنج مقوله در این زیر تم جای می‌گیرند که عبارتند از: - تعاریف و مصادیق مفهوم آزادی - آزادی واقعی، آزادی مقید و متعادل است - شروط و الزامات تحقق آزادی واقعی - پارادوکس آزادی در ایران معاصر - دشواری‌ها و موانع تحقق آزادی	چهار مقوله در این زیر تم جای می‌گیرند که عبارتند از: - آزادی به‌عنوان یکی از نیازهای ضروری و موضوعات مورد توجه در تمام حوزه‌های انسانی، اسلامی و الهی - اهداف و پیامدهای آزادی و آزاداندیشی - ضرورت توجه به آزادی واقعی جهت مقابله با حربه‌های معاندان - عدم‌هراس از آزادی و آزاداندیشی واقعی و ضرورت اجتناب از خفقان و استبداد

منابع

- ابوالمعالی الحسینی، خدیجه (۱۳۹۲)، «تحلیل کیفی متن: استقرا/ قیاس»، فصلنامه‌ی مطالعات معارف اسلامی و علوم تربیتی، سال اول، شماره‌ی ۱، پاییز و زمستان.
- ابوالمعالی، خدیجه (۱۳۹۱)، پژوهش کیفی از نظریه تا عمل، تهران، نشر علم.
- ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۰)، «تحلیل محتوای کیفی»، فصلنامه‌ی پژوهش، سال سوم، شماره‌ی ۲، پاییز و زمستان ۹۰.
- برلین، آیزابا (۱۳۶۸)، چهار مقاله درباره آزادی، ترجمه محمدعلی موحد، تهران، شرکت سهامی خوارزمی.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای:
farsi.khamenei.ir/speech-topic
- پیردقاقی، فاطمه (۱۳۸۸)، «تحلیل محتوای کمی و کیفی»، ماهنامه‌ی پیام پژوهش، سال نهم، شماره‌ی ۱۰۱، اسفند ۸۸.
- تبریزی، منصوره (۱۳۹۳)، «تحلیل محتوای کیفی از منظر رویکردهای قیاسی و استقرایی»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۶۴، بهار ۱۳۹۳.
- صادقی‌فسایی، سهیلا و ناصری‌راد، محسن (۱۳۹۰)، «عناصر بنیادین پژوهش کیفی در علوم اجتماعی: هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، روش‌شناسی و روش»، فصلنامه‌ی مطالعات اجتماعی ایران، سال پنجم، شماره‌ی ۲، تابستان ۹۰.
- صدیق‌سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۷۵)، «کاربرد تحلیل محتوا در علوم اجتماعی»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۸، فلیک، اووه (۱۳۸۸)، درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه‌ی هادی جلیلی، تهران، نشر نی.
- کرپیندورف، کلوس (۱۳۷۸)، تحلیل محتوا مابین روش‌شناسی، ترجمه‌ی هوشنگ نایی، تهران، نشر روش.
- لیندلف، تامس و تیلور، برایان سی (۱۳۸۸)، روش‌های تحقیق کیفی در علوم ارتباطات، ترجمه‌ی عبدالله گیویان، تهران، نشر همشهری.
- Burnard, Philip (1994), "Searching for meaning: a method of analysing interview transcripts with a personal computer", *Nurse Education Today*, Volume 14, Issue 2, April 1994, Pages 111-117.
- Graneheim, U. H. & Lundman. B (2004), "Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness", *Nurse Education Today*, No 24 (pp. 105-112).

- ۷۰ ..... دو فصلنامه «جستارهای انقلاب اسلامی»، سال سوم، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۴۰۰
- Holsti, O. R (1968), Content analysis, in G. Lindzey & E. Aaronson (Eds), *The Handbook of Social Psychology*, Boston: Addison-Wesley.
- Hsieh, Hsiu-Fang & Shanon, Sara E (2005), "Three Approaches to Content Analysis", *Qualitative Health Research*, vol. 15, No.9, CA: Sage Publications.
- Kuckartz, Udo & Rädiker, Stefan (2019), *Analyzing Qualitative Data with MAXQDA, Text, Audio, and Video*, Berlin: Springer.
- Maykut, Pamela & Morehouse, Richard (1994), "Beginning Qualitative Research", *A Philosophic and Practical Guide*, London: Routledge.
- Mayring, Philipp (2014), *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*, Klagenfurt: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-395173>
- Medelyan, Alyona (2020), "Coding Qualitative Data: How to Code Qualitative Research", in: <https://getthematic.com/insights/coding-qualitative-data/>
- Neuendorf, K.A. (2002), *The Content Analysis Guidebook*, CA: Sage Publications.
- Patton, M. Q. (2002), *Qualitative Research & Evaluation Methods*, CA: Sage Publications.
- Stone, P. (1966), *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*, Cambridge: M.I.T Press.
- Zhang, Y. & Wildemuth, B. M. (2009), "Qualitative analysis of content", In B. Wildemuth (Ed.), *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science* (pp.308-319). Westport, CT: Libraries Unlimited.